

૧૬૪૧ ભૂગોળ જ્ઞાન.

ભાગ બીજો
યુરોપ ખંડનું વર્ણન.

—૦૦૭૫૪૦૧૦—

(આ પુસ્તક સન ૧૮૬૭ ના ૨૫ માં આંકટ પ્રમાણે
૨૭૨૪૨ ક્રેડિટ છે.)

બીજી વાર

મુંબઈ,
યુનિયન પ્રેસમાં ન્હાનાબાઈ રસતમજી રાણીનામ્ને છાપુંછે.

સને ૧૮૮૨.

(કર્તાએ સર્વ હક સ્વાધીન રાખ્યા છે.)

કિંમત આના ૪.

આ પુસ્તક તૈયાર કરવામાં ડાક્ટર મોદે, ડાક્ટર રીડ, ડાક્ટર કાર્નવેલ, ડાક્ટર સુલિવન, લ્યુગોરીડ, ડેક્લ, મૉનડર્સ, બર્જસ, એન્ડરસન, એમના ધંમેરે ગ્રંથો અને પુસ્તકોની, તેમજ કેટલાંક મહાવારી ચોપાનિયાં તથા સરકારી શૂલ્કશાલી ચોપડીઓની મદદ ને આધાર લીધાં છે; મોટે આ પુસ્તક રચનાર તે સેવાના આભાર ને એહસાન માનસહિત કૃત્યુલ રાખી જાહેર કરવાની પોતાની આર્થન કરજ સમજેછે.

શુભ {
૧૮૭૬. }

રચનાર.

ભૂગોળ વિધા.

બીજો ભાગ.

યૂરોપખંડ વિષે.

યૂરોપખંડની સીમા અથવા મર્યાદા.

ઉત્તરે—ઉત્તર માહાસાગર, અથવા ઉત્તર હિમ સાગર.

પશ્ચિમે—આટલાન્ટિક માહાસાગર.

દક્ષિણે—ભૂમધ્ય સમુદ્ર, આર્મીપેલેગો, મારમોરાનો અને કાળો એ સમુદ્રો અને કોકસસ પર્વત.

પૂર્વે—કાસ્પિઅન સમુદ્ર, યુરલ નદી, યુરલ પર્વત, અને કાશા નદી.

યૂરોપની વધતામાં વધતી લંબાઈ પશ્ચિમથી પૂર્વ સુધી ૩૪૦૦ મેલ, તથા પહોળાઈ ઉત્તરથી તે દક્ષિણ સુધી ૨૪૦૦ મેલ, અને વિસ્તાર ૩૯ લાખ ચોરસ મેલ છે.

એ ખંડ મધે કુલે ૨૮ કરોડ અને ૫૦ લાખ માણસની વસ્તી છે;— અને એ મધેનાં તુર્કી લોકો શિવાય તમામ ત્યાંના બધા લોકો ખ્રિસ્તિ ધર્મ પાલનારા છે.

યૂરોપખંડ મધેનાં દેશો.

રાજધાનીનાં શહેરો.

દેશો

ગ્રેટબ્રિટન-એ મધે

ઈંગ્લાંડ ..... લંડન, ટેમ્સ નદીપર.

સ્કોટલાંડ ..... એડિનબ્રો, ફોર્થ નદીપર.

આયર્લેંડ ..... ડબ્લિન, લિફ્ટ નદીપર.

ક્રાંન્સ	.....	પારિસ, સેન નદીપર.
સ્પેન	.....	માદ્રિડ, માંઝાનારિસ નદીપર.
પોર્તુગાલ	.....	લિસ્બોન, તેગસ નદીપર.
બેલજીયમ	.....	બ્રુક્સેલ્સ, સેન નદીપર.
હોલાંડ	.....	આમસ્ટર્ડમ, આઈ નદીપર.
જર્મની	.....	ક્રાંક ફ્રાંક, મેન નદીપર.
ડેન્માર્ક	.....	કોપેનહાગેન, ઝીલાંડ બેટપર.
નોર્વે	.....	ક્રિસ્ચીઆના, ન્હા નદીપર.
સ્વીડન	.....	સ્ટોકહોમ, આલ્ટિક સમુદ્રને કાંઠે.
રશિયા	.....	સેંટપીટર્સબર્ગ, નેવા નદીપર.
યુક્ષિયા	.....	બર્લિન, સ્પ્રી નદીપર.
આસ્ટ્રિયા	.....	વિયેના, ડાંચ્યૂબ નદીપર.
સ્વિતઝર્લાંડ	.....	બેરન, આર નદીપર.
ધંતાલી	.....	રોમ, ટેબર નદીપર.
તુર્કસ્તાન	અથવા તર્કી.	કાંનસ્ટાન્ટિનોપલ અથવા ઇસ્ટંબુલ, બાસફરસની સામુદ્ર ધુનીપર
ગ્રીસ	.....	આથેન્સ, ઇજીનનાં અખાત ઉપર.

યુરોપ મધ્યના ટાપુઓ.

ઉત્તર મહાસાગરમાં—

નોવાઝેમ્બલા, રિપસબર્ગેન, વેધાટસ, અને કોલગ્યું, એ રશિઆના

ઉત્તર કોસ્તાપર, રશિઆને તામે છે.

લાફેડેન, અને માગરો, એ નોર્વેની ઉત્તર, નોર્વેના તાખામાં છે.

આટલાંન્ટિક મહાસાગરમાં—

આઈસલાંડ, અને ફેરો, એ ડેન્માર્કવાળાને તામે છે.

આઓરસ, મદીરા, અને કેપવર્ડ, એ ચોર્નુગીઝ સરકારને તાલે છે.

ફનેરીનાં ટાપુઓ, એ સ્પેનવાળાને તાલે છે.

ગ્રેટબ્રિટન અને આયર્લેન્ડ, એ બ્રિટિશ સરકારનું મહાબળ રાખ્યું;

એ રાખ્યની હકુમત હેઠળના ખીજા બેટા હેઠળ પ્રમાણે છે:—

આરક્કની, અને સેટલાંડનાં બેટા, એ સ્કાટલાંડની ઉત્તરે.

હેબ્રિડીઝનાં બેટા, સ્કાટલાંડની પશ્ચિમે. એ બધા સ્કાટલાંડના ભાગને લગતા ગણાય છે.

આઈલ આવ વાઈટ, એ બ્રિટિશ આડીમાં.

આઈલ આવ મેન, એ આઈરીશ આડીમાં; તથા જર્સી, ગરનસી, આલ્ડગની, શાર્ક, અને સિલી, એ બધા ઈંગ્લિશ આડીમાં ફ્રાન્સનાં ક્રોસ્તાપર છે; એ ઈંગ્લાંડને લગતા ગણાય છે.

આંગલસી, એ આઈરીશ આડીમાં ઉવેલ્સનાં ભાગને લગતો ગણાય છે.

કાટિગાટની સામુદ્ર ધૂનીમાં—

ઝીલાંડ, ફ્રુનાંગ, અને લાલાંડ, એ ડેન્માર્કને તાલે છે.

પાલિટક સમુદ્રમાં—

ઓલાંડ, ગોઠલાંડ, ને ઓસલ.

ભૂમધ્ય સમુદ્રમાં—

બ્યુલરિકનાં ટાપુઓ—તે મધેના મિત્રાર્કા, મિનારકા અને અઈલીકા એઓમાં સ્પેનવાલાની સત્તા ચાલે છે.

કાર્સીકા, એ ફ્રાન્સને તાલે છે. એમાં મોટા નેપોલિયન બોનાપાર્ટને સન ૧૭૬૯ માં જન્મ થયો હતો.

સાર્ડિન્યા, સિસિલી, પેરીનાં ટાપુઓ, અને એલ્બા એ ઇટાલીની સત્તા હેઠળ છે; એલ્બામાં સન ૧૮૧૪ માં બોનાપાર્ટ કેદ પડ્યો હતો.

માલ્ટા, એ બ્રિટિશ સરકારને તાલે છે.

અયોન્યનના ટાપુઓ, જે મધેનાં મુખ્ય-કાર્ક, ઝાનટે, સેફલિન્યા, અને ચેરીંગા વગેરેમાં, અંગ્રેજ સરકારની ખાહીધરીમાં સ્વતંત્ર પ્રબલ સત્તાક શબ્દ ચાલે છે.

કાનડયા, અને લોમતાસ, એ તુર્કી સરકારને તાલે છે.

નેઓપાન્ટ, અને સાઈકલેડ, એ ગ્રીસને તાલે છે.

યૂરોપ મધેનાં દ્વીપકલ્પો.

સ્કાંડિનેવિઆનો—સ્વીડન અને નોર્વેના જે ભાગ ખાલિક સમુદ્ર અને આટલાંન્ટિક મહાસાગરની વચ્ચે છે તેને કહે છે.

બટલાંડનો—ડેન્માર્કનો જે ભાગ કાટિગાટની અને ઉત્તર સમુદ્રોની વચ્ચે છે તેને કહે છે.

આઈમેરથન અથવા સ્પેનનો—એ સ્પેન તથા પોર્ટુગાલનાં ભાગને કહે છે.

નોરથાનો—ગ્રીસનાં દક્ષિણ ભાગને કહે છે.

ક્રિમિઆનો—રશિઆનો દક્ષિણ ભાગ જે કાળા અને આઝેરનાં સમુદ્રોની વચ્ચે છે તેને કહે છે.

યૂરોપ મધેની સંયોગિ ભૂમિઓ.

સ્લેસ્વીગની—એ ડેન્માર્કને બટલાંડનાં દ્વીપકલ્પ સાથે જોડે છે.

કારિથની—એ નોરથાના દ્વીપકલ્પને ગ્રીસ સાથે જોડે છે.

પેરીકાપની—એ ક્રિમિઆના દ્વીપકલ્પને રશિઆ સાથે જોડે છે.

યૂરોપ મધેની ભૂશિર, અથવા કેપો.

ઉત્તર કેપ—નોર્વેની ઉત્તરે.

નેજ—નોર્વેની દક્ષિણે.

સ્કો—ડેન્માર્કની ઉત્તરે.

રાથ—સ્કાટલાંડની ઉત્તરે.

ડનકાનસ્ખિલ્લેદ—સ્કાટલાંડની દક્ષિણે.

કલીઆર—આએલાંડની દક્ષિણે.
 લીઝર્ડ અને લાંડસમેન્ડ—બેઉ ઈંગ્લાંડની નૈરત્ય ખૂણે.
 લાહાઉ—ફ્રાંસનાં વાવ્ય ખૂણે.
 આટેગાલ અને ફિનિસ્તેર—બેઉ સ્પેનનાં વાવ્ય ખૂણે.
 ત્રાફાલગાર અને તારીફા—બેઉ સ્પેનના નૈરત્ય ખૂણે.
 રોકા—પોર્તુગાલની પશ્ચિમે.
 સેંટવિનસેંટ—પોર્તુગાલની નૈરત્ય ખૂણે.
 પારસારો—સિસિલીની દક્ષિણે.
 સ્પાર્ટિવેટો ઇતાલીની દક્ષિણે.
 ડિલ્યુકા—ઇતાલીનાં અગ્નિ ખૂણે.
 ત્રાટાપાન—ગ્રીસની દક્ષિણે.

યૂરોપ અધિનાં પર્વતો.

આલ્પ્સ—એ ઇતાલીને, ફ્રાંસ, સ્વિત્ઝર્લેન્ડ, અને જર્મનીથી છુટા પાડે છે.
 એની સર્વેથી ઊંચી ટોચને માઉંટ બ્લાંક કહીને કહે છે; તેની ઊંચાઈ ૧૫૭૪૪) ફીટની છે. એ સદા બરફથી ઢંકાયેલી રહે છે.
 પિરિનીઝ—એ ફ્રાંસ અને સ્પેનની વચ્ચે છે. એની સર્વેથી ઊંચી ટોચને માઉંટ માલાડોતા કહીને કહે છે. ને તે ૧૧૫૦૦) ફીટ ઊંચી છે.
 આપિનેન્સ—એ ઇતાલીની દક્ષિણાત્તરે છે, ને તેની ઊંચાઈ ૯૫૦૦) ફીટની છે,
 હીમ્સ અથવા બાલકન—એ તુર્કસ્તાનમાં છે ને તેની ઊંચાઈ ૯૦૦૦) ફીટની છે.
 કોર્પેથિયન—એ હંગરી પ્રાંતની ઉત્તરે છે. ને તેની ઊંચાઈ ૮૫૦૦) ફીટની છે.
 ડૉફિન અથવા ડાવરાફિલ્ડ—એ નોર્વેમાં છે, તેની ઊંચાઈ ૮૪૦૦) ફીટની છે.

કોલેન—એ સ્વીડન અને નોર્વેની વચ્ચે છે.

યૂરેલ—એ યૂરોપ અને એશિઆની વચ્ચે છે, તેની ઊંચાઈ ૧૮૦૦) ફીટ છે.

કોકસસ—એ યૂરોપ અને એશિઆની વચ્ચે છે. તેની સર્વેથી ઊંચી ટોચને માંજીટ અલપ્તુક કરીને કહે છે. તેની ઊંચાઈ ૧૭૦૦૦) ફીટની છે. એ પહાડ યૂરોપ કરતાં એશિઆને વધારે લગતો છે.

જ્વાળામુખી પર્વતો.

વિસુવ્વસ—એ નેપ્લસમાં છે; એની ઊંચાઈ ૩૬૦૦) ફીટની છે.

એટના—એ સિસિલીમાં છે; તેની ઊંચાઈ ૧૦૬૦૦) ફીટની છે.

હુકા—એ આઇસલાંડના ટાપુમાં છે; તેની ઊંચાઈ ૫૨૧૦) ફીટ છે.

એ શિવાય ખીજા ઘણા છે; જેવાકે લાપેરીસ, આઝોરેસ, અને સ્પાસબર્ગેનનાં ટાપુઓ જ્વાળામુખી પર્વતના છે.

યૂરોપખંડના પૂર્વના ભાગ શિવાય તે મધેનાં ઘણા ખરા ખધા દેશોને કાંઠે કાંઠે સમુદ્રો લાગ્યા છે, એ, એ ખંડને એક મોટા કાયદો છે; એથી કરીને તેનાં વેપાર વણજને ઘણી સગવડ અને ઘણું આસાન થઈ પડ્યું છે. જે જે સમુદ્રો લાગ્યા છે તેની વિગત.

યૂરોપ મધેના સમુદ્રો.

હવાઈટનો—રશિઆની ઉપર.

સ્કાગરાક—ડેન્માર્ક અને નોર્વેની વચ્ચે.

કાટિગાટનો—ડેન્માર્ક અને સ્વીડનની વચ્ચે.

બાલ્ટિકનો—એ સ્વીડનને, જર્મની, પ્રુશિઆ, અને રશિઆથી જુદા પાડે છે.

ઉત્તરસમુદ્ર અથવા જર્મન મહાસાગર—એ ગ્રેટબ્રિટન અને યૂરોપ ખંડની વચ્ચે છે.

આઈરિશનો—એ ગ્રેટબ્રિટન અને આયર્લેંડની વચ્ચે છે.

ભૂમધ્યનો—યૂરોપ અને આફ્રિકા એ બેઉ ખંડોની વચ્ચે છે.

આદ્રિયાટિકનો—ધતાલી અને તુર્કસ્તાનની વચ્ચે છે.
 આર્મીપેલેગોનો—ગ્રીસ અને એશિઆનાં તુર્કસ્તાનની વચ્ચે છે.
 માર્મોરાનો—યુરોપના અને એશિઆનાં તુર્કસ્તાનની વચ્ચે છે.
 કાળો—ઈરિઆ અને એશિઆનાં તુર્કસ્તાનની વચ્ચે છે.
 આઝોફનો—ઈરિઆની દક્ષિણે.

અખાતો, ઉપસાગરો, અને ખાડીઓ.

રૈગા, અને ફિનલાંડના—એ બેઉ ઈરિઆની પશ્ચિમે છે.
 ખાયન્યાનો—એ સ્વીડન અને ઈરિઆની વચ્ચે છે.
 હ્યેનનો—ફ્રાન્સની દક્ષિણે.
 હમોવાનો—ધતાલીની ઉત્તર પશ્ચિમે.
 તૌરેન્તોનો—ધતાલીની દક્ષિણે.
 વેનિસનો—ધતાલીની ઉત્તર પૂર્વે.
 બિસ્કેનો ઉપસાગર—ફ્રાન્સની પશ્ચિમે અને સ્પેનની ઉત્તરે.
 સેન્ટ જ્યોર્જની ખાડી—એ ગ્રેટબ્રિટન અને આયર્લેન્ડની વચ્ચે છે.
 ઇંગ્લિશ ખાડી—એ ઇંગ્લાંડ અને ફ્રાન્સની વચ્ચે છે.

સામુદ્ર ધૂનીઓ.

વધધાત્સની—ઈરિઆ અને નોર્વા ઝંખલાની વચ્ચે છે.
 સૌન્ડની—સ્વીડન અને બ્રિટાનની વચ્ચે છે.
 ગ્રેટબ્રિટની—બ્રિટાન અને ફ્રાન્સની વચ્ચે છે.
 સિટલ બેલ્ટની—ફ્રાન્સ અને સ્વિસલેન્ડની વચ્ચે છે.
 ડોવરની—એ ઉત્તર સમુદ્રને ઇંગ્લિશ ખાડી સાથે જોડે છે, એ ઇંગ્લાંડ
 મધ્યનાં ડોવર અને ફ્રાન્સ મધ્યનાં ક્વાલે એ બેઉ ખંડોની વચ્ચે છે.
 બ્રિટાનની—એ આટલાંટિક મહાસાગરને ભૂમધ્ય સમુદ્ર સાથે જોડે છે;
 તથા સ્પેન અને આફ્રિકા ખંડની વચ્ચે છે.

બેનીફેશિયોની—કાર્સિકા અને સાર્ડીન્યા એ બેઉ બેટોની વચ્ચે છે.

મૅસોનાં—ઈટાલી અને સિસિલીનાં બેટોની વચ્ચે છે.

હેલ્સ પોઈન્ટ અથવા ડોઈનાલ્સની—એ આર્મીપેલેગો અને મોર્મોરાનાં સમુદ્રની વચ્ચે છે.

કાનસ્ટાન્ટિનોપલ અથવા

બાસક્રસ, યાતો (સાદા) } એ મોર્મોરાના અને કાળા સમુદ્રોને સાંધે છે.
કુસ્તંતુનિયાની }

એરેન્ટોની—ઈટાલી અને તુર્કસ્તાંનની વચ્ચે છે.

સરેવરો.

લાહોગાનો અને એનીગાનો—બેઉ રશિયામાં છે.

વેનેર, વેત્તેર, માહાર—એ ત્રણે સ્વીડનમાં છે.

જીનીવા, કોનસ્ટંન્સ અથવા બોડેનસી, ન્યુચેટલ, ઇયુરિક અને હ્યુસરેન—એ પાંચે સ્વિતઝર્લંડમાં છે.

માન્જિએરે, કોમે અને ગાર્ડો—એ ત્રણે ઈટાલીમાં છે.

બાલાટોન અને ન્યુસીરેક્સર—એ બેઉ હંગેરી પ્રાંતમાં છે, અને એ બેઉ સરેવરોનું પાંચી ખાઈ છે.

મુખ્ય નદીઓ.

આટલાંન્ટિક મહાસાગરને મળનારી—

ટેગસ—એ સ્પેન અને પોર્ટુગાલમાંથી પસાર થાય છે; એ ઉપર મુખ્ય રાહેર—લિઝબોન અને ટોલીડો છે.

ડુરો—એ પણ ઉપલા બેઉ દેશોમાંથી પસાર થાય છે. એ ઉપર મુખ્ય રાહેર—ઓપોર્ટો, સાલામનકા અને બર્ગોસ.

જરમનીનાં સમુદ્રને મળનારી—

ન્હીન—સ્વિતઝર્લંડ, જર્મની અને હાલંડમાંથી પસાર થાય છે; એ ઉપર મુખ્ય રાહેર—કોલોન, સ્નાસબ્રુર્ગ, હંમબર્ગ, લેડન, સ્ટટગાર્ટ, ને મેન્સ.

એટલું—એ જર્મની મધેથી પસાર થાયછે; એ ઉપર મુખ્ય રાહેર—
હાંમબર્ગ, ટ્રેસડેન, ગાયા, અને આલ્ટોના.

ઇંગ્લિશ ચાનલને મળનારી—

ટેન્સ—એ ઇંગ્લાંડ મધેથી પસાર થાયછે; અને એ ઉપર મુખ્ય
રાહેર—લંડન, આફસફોર્ડ, ગ્રીનિચ, ઉલ્પિચ, વગેરે.

સેન—એ ફ્રાન્સ મધેથી પસાર થાયછે; એ ઉપર મુખ્ય રાહેર—પારિસ,
અને વર્સેઇ, વગેરે.

બિસ્કેનાં ઉપસાગરને મળનારી—

લુઅર—એ પણ ફ્રાન્સ મધેથી પસાર થાયછે; એ ઉપર મુખ્ય રાહેર
નાંતરગ છે.

ભૂમધ્ય સમુદ્રને મળનારી—

ઇબ્રો—એ સ્પેન મધેથી પસાર થાયછે; એ ઉપર મુખ્ય રાહેર—પાંમ-
પ્લોનાં, સારગોસા વગેરે.

જોન—એ ફ્રાન્સ મધેથી પસાર થાયછે; એ ઉપર મુખ્ય રાહેર—લાઈયાન
વાલેન્સ, જીનીવા, વગેરે.

આર્નો—એ ઇટાલી મધેથી પસાર થાયછે; એ ઉપર મુખ્ય રાહેર—ફ્લા-
રેન્સ, પાઈસા, વગેરે.

ટૅઅર—એ પણ ઇટાલી મધેથી પસાર થાયછે; એ ઉપર મુખ્ય રાહેર—રોમ છે.

આદ્રિયાટિક સમુદ્રને મળનારી—

પો—એ પણ ઇટાલી મધેથી પસાર થાયછે; એ ઉપર મુખ્ય રાહેર—મિ-
લાન, ટ્યૂરિન, મોદીનાં પાર્મા, વેનિસ, વગેરે.

કાળાસમુદ્રને મળનારી—

ડાંન્યુબ—એ જર્મની, આસ્ટ્રિઆ અને તુર્કસ્તાન મધેથી પસાર થાયછે;
એ ઉપર મુખ્ય રાહેર—રહિસ્બોન, પ્રેસબર્ગ, બેલગ્રેડ, બૂડા, વીધેનાં,
બ્યનિચ, સ્લીશ્ચીઆ, વગેરે.

નાંદપર—એ શિરિઆ મધેથી પસાર થાયછે; એ ઉપર મુખ્ય શહેર—એ
સાંત, કીવ, વગેરે.

આઝોફનાં સમુદ્રને મળનારી—

ડાંન—એ શિરિઆ મધેથી પસાર થાયછે; એ ઉપર મુખ્ય શહેર—તાગે-
નરાગ, વગેરે.

કયાસ્પિયન સમુદ્રને મળનારી—

વાલગા—એ પણ શિરિઆ મધેથી પસાર થાયછે. એ ઉપર મુખ્ય શ-
હેર—આસ્ત્રાકાન, કાસાન, વગેરે.

ખાલ્દિક સમુદ્રને મળનારી—

વિસ્ચુલા—એ શિરિઆ અને મુરિઆ મધેથી પસાર થાયછે; એ ઉપર
મુખ્ય શહેર—ઉવાર્સા, કાકા, ડાંનઝિક, થોર્ન, વગેરે.

ઓડર—જર્મની અને મુરિઆ મધેથી પસાર થાયછે; એ ઉપર મુખ્ય
શહેર—સ્તેતીન, ફ્રાંકફર્ટ, પ્રેસૈ, વગેરે.

ઉત્તર મહાસાગરમાં—

દવીના—એ શિરિઆ મધેથી પસાર થાયછે. એ ઉપર મુખ્ય શહેર—
આર્કેનગલ, વોલોગદા.

યૂરોપ મધેની મેટામાં મોટી છ નદીઓ.

વાલગા	૨૪૦૦	મૈલ લાંબી.
ડાંન્યુપ્પ	૧૭૬૦	”
નાંદપર	૧૨૬૦	”
ડાંન	૧૧૦૦	”
ન્હીન	૭૬૦	”
દીના	૭૬૦	”

ઈંગ્લાંડ

ઈંગ્લાંડના બે ભાગછે,—ઈંગ્લાંડ, અને વેલ્સ; તેમાં ઈંગ્લાંડમાં ૪૦ અને વેલ્સમાં ૧૨ પરગણા છે.

સુખ્ય શહેરો.

લંડન—એ રાજધાની, ટેમ્સ નદીપર. એ પૃથ્વી ઉપર સૌ કરતાં મોટું, સમૃદ્ધિવાળું, અને બહોળા વેપારનું સુખ્ય મઠક છે. સન ૧૮૭૧ ના વર્ષમાં કહાડેલા હિસાબ મુજબ એ મથે ૩૨ લાખ, પર હજાર માણસની વસ્તી છે. એ શહેરે ૧૨૨ ચોરસ મેલની જગા ઝાંટી છે. એ મથે ૯૦૦ મોટાં નાના દેવળો, ૨૫૦ સરકાર તરફની, તથા ખ્રીસ્તી ૧૫૦૦ ખ્રીસ્તી નિરાળો, ૧૫૦ હાસ્પીટલો, ૧૫૬ ધર્મશાળાઓ, ૫૫૦ સરકારી હાકિસો, ૧૪ બંદીખાનાં, ૨૨ ઠીંગણાં, ૨૪ માર્કેટો, ૧ લાખ વેપાર તથા ઉદ્યોગનાં ખાતાંઓ, વગેરે છે. એ ૧૨ રોજીંદાં, ૧૩૦ આંતરીઆં, અને ૫૦૦ ચોકસ ખુદતે પ્રગત થતાં અખર પત્રો તથા ચોપાનીયાં નીકળે છે.

લિવરપૂલ—એમ્સિ નદીપર, ફક્ત લંડનથીજ ઉતરતું ધણું મોટું વેપારી બંદર છે. એ મથે ૪ લાખ, ૯૩ હજાર માણસની વસ્તી છે.

માનચેસ્ટર—ઇરવેલ નદીપર, રૂનાં વેપારનું મોટું પ્રખ્યાત શહેર. લિવરપૂલથી એ ૩૨ મેલ દૂર છે.

ન્યૂકાસ્ટલ—એ ટાઇન નદીપર, ભાં કોયલાની મોટી ખાણ છે.

બર્મિંગહામ—અને ડાંન નદીપર શેફિલ્ડ—એ બેઉ શહેરોમાં લાઠાંનો સામાન અને હથિઆરો બને છે.

લીડઝ—એ યોરી નદીપર, એ ઉતનાં કારખાનાને માટે પ્રખ્યાત છે.

આડસફોર્ડ—એ ટેમ્સ નદીપર, —અને

કેમબ્રિજ—એ ક્યામ અથવા ગ્રાન્ટા નદીપર—એ બેઉ ધણાં મોટાં વિદ્યાલયોને માટે પ્રખ્યાત છે.

કેતટરબરી—એ સ્ટાઅર નદીપર,—અને,
 ચાર્ક—એ આઉસ નદીપર, એ ખેડે શહેરોમાં ખિસ્તિ એ મોટા ધર્મોધ્યક્ષો રહેછે.
 માકલસફિલ્ડ—એ રેશમનાં કારખાનાનું મુખ્ય મઠક છે.
 પોર્ટસમૌથ—પિલ્લમૌથ—ને આથામ—એ ત્રણે ઈંગ્લાંડનાં લડાઈના
 ખારકમેને અને અસખાખને રહેવા રાખવાનાં મોટાં ને મુખ્ય મઠકો છે.
 ઓનિચ—એ ટેમ્સ નદીપર, હ્યાં એક પાદરાણી વેધગાળા છે; તે ખીજા
 આતેમ રાજાએ રાત ૧૬૭૪ માં બંધાવી હતી; જ્યાંથી હમેસ પૂર્વ પશ્ચિમ
 રેખાંસ ગણવામાં આવેછે. હ્યાં એક ઘણી મહાભારત દાસપિતલ
 જઈ તથા દુરખલ ખજારીએને મોટે બાંધવામાં આવીછે.
 ઈંગ્લાંડનાં મુખ્ય બંદરો.

લંડન.	ન્યુકાસ્ટલ.	સ્ટોકટન.
લિવરપૂલ.	સંડરલાંડ.	સૌથામ્પટન.
ખિસ્ટલ.	હલ.	

મુખ્ય પર્વતો.

ચિનિઅટ—એ ઈંગ્લાંડ અને સ્કોટલાંડની વચ્ચેછે.
 રિક્કડો—અને સ્કાફેલ—એ કમબરલાંડનાં પરગણામાંછે.

મુખ્ય નદીઓ.

ટેમ્સ—ઈંગ્લાંડની દક્ષિણમાં. તે જર્મન સમુદ્રને મળેછે.
 સેવર્ન—એ ખિસ્ટલ આનલને મળેછે.
 ઝર્સિ—એ આધરિરા સમુદ્રને મળેછે. અને એ વગેરે
 ટાઇન—વીઅર—આઉસ—ટ્રેન્ત—હંબર—ડી—અને વાઈ—એ પણ ઠીક નદીઓછે.

મુખ્ય સરોવરો.

ડરવન્ટવાટર—અલસ્વાટર—અને ઊવીન્ડરનિર.

વેલ્સ મધેનાં મુખ્ય શહેરો.

કાર્ત્વિન—અને સ્વાનસી—એ બે મોટાં બંદરો છે.

કાર્ત્તવ્ય—એ ઠાંએ નદીપર, એક સારા ખાંધેલું રાહેર છે.

નિલકોઈહેવન—એનું ખાંડ એલું તો મોટું છે કે તેમાં સઘલું અંગ્રેજી
આરમાર આસાંતીથી રહી રાકેછે.

સાધારણ વિચાર.

ઈંગ્લાંડની વધારેમાં વધારે લંબાઈ દક્ષિણોત્તર ૩૬૦ મૈલ, પહોલાઈ
પૂર્વ પશ્ચિમ ૨૮૦ મૈલ, અને વિસ્તાર ૫૮૩૨૦ ચોરસ મૈલ છે.

ઈ સં ૧૮૭૧ નાં સાલમાં કહાડેલા હિસાબ મુજબ એકંદર વસ્તી
૨ કરોડ, ૨૭ લાખ, અને ૪ હજાર માણસની હતી; જે મધે ૧૨ લાખ
૧૬ હજાર વેધસની હતી.

ઈંગ્લાંડની હવા સરદ, અને ધડી ધડીમાં બદલાઈ જાય એવી, તોપણ
સમઘાત અને મૂખકારી છે.

જમીન ધણી ખરી ફલવંત તથા રસાળ છે. ખેતીવાડી ધણી જાંચી
વર્ણની ચાલીછે; ઘોડા, ઢોર ને મેઢાં ઉધારવા ઉપર પુષ્કળ ધ્યાંત આપેલુંછે;
વીલાયતના લોકો ખેતીવાડીનાં કાંમમાં અનેક વિદ્યાહુનર તથા કુળકૌશલ્ય
અને અનેક રાશ્ત્રો કાંમે લગાડેછે, જેથી તે આપણા દેશની જુમિ કરતાં
ખુદરતથીજ ઉતરતી પદવીની છતાં તેને વધારે સારી હાલતમાં આંણી મૂકીછે.

ધાતુની નીપજ અને ઉપજમાં ઈંગ્લાંડ ખરેખર મોટાઈ ધરાવેછે. ધણી
અગત્યની ને ધણી ઉપયોગી એવી જે લોઢાં અને કોયલાની ખાંણો, તે
તો ત્યાં સુખ્યજ છે.

“ઈંગ્લાંડની ખરી અને મોટી દાલત તેનાં કોયલામાં છે. ઈંગ્લાંડમાં
કોયલાની ખાંણ એટલી તો મોટી લાગીછે, ને તેના અપ એ દેશમાં
અને ખીજ દેશોમાં એટલો મોટો થઈ પડ્યોછે કે આસ્ટ્રેલિયાની સોનાની
ખાંણ કરતાં તે વધારે કિંમતી થઈ પડીછે. આસરે ૨૦ કરોડ રૂપિયાની
કિંમતનો કોયલો દર વર્ષે ઈંગ્લાંડની જુમિમાંથી બાહ્યને નિકળેછે.”

“વળી ઈંગ્લાંડમાં લોહોડાની ખાણ પણ મોટી હોવાથી એ દેશના કારખાણાવાલાઓને વધારે ફાવી રહે છે. ઈંગ્લાંડમાં લોહોડાની પેદાશ દર વર્ષે આસરે ૧૭ કરોડ રૂપિયાની ઉપર છે. ઈંગ્લાંડમાં લોહોડું તથા કોયલો પુષ્કળ હોવાથી એ દેશ ખીજ દેશોને યંત્રકામ પુર પાડે છે.”

કારખાના—

“વીલાયતમાં કારખાનાં કંઈ સૂમાર નથી. કેટલાં બધાં કારખાનાં ને વળી કેટલાં મોટાં કારખાનાં! આપણા દેશમાં થોડાંએક સૂતર કાપડ વગેરેના કારખાનાં નિકળ્યાં છે, તે તો ત્યાં વટાવમાં જાય! ઈંગ્લાંડમાં એક એક જાતનાં અનેક કારખાનાં છે. તમને સેજ વિચાર આવવા માટે જણાઈશું કે સૂતર તથા કાપડનાં આસરે ૨૫૦૦ કારખાનાં છે; ને તેમાંથી દર વર્ષે ૮૦ કરોડ રૂપિયાની કિંમતનો માલ નિકળે છે. આસરે ૨૦૦૦ કારખાનાં ઉત્તનાં કાપડનાં છે. તેમાંથી ૨૫ કરોડ રૂપિયાનો માલ તૈયાર થાય છે. આસરે ૫૦૦ કારખાનાં રેશમી કાપડનાં, તથા તેટલાંજ સણનાં કાપડનાં છે; ને તેમાંથી આસરે ૧૫ કરોડ રૂપિયાનો માલ તૈયાર થાય છે.”

લોકો—

ત્યાંનાં લોકો પોતાની સારી રીતભાત, ભારે ઉદ્યોગ, ખેત્ર ખંતીપણું તથા જાતી સૂચ અને છૂટાપણાને વાસ્તે પ્રખ્યાત છે; તોપણ અજાણીઆં માણસથી અજાણા રહેવાને નથા મગરૂખી રાખવા માટે જાણીતા છે. વિદ્યા હુજર અને કલાકૌશલ્ય ઉપર લાંબી મુદત યત્ન ધણી કૃતેહમંદી સાથે ધ્યાન આપતા આવ્યા છે; તોખી છેક ઉતરતે દરજ્જાનાં લોકો હજૂર ચઢતી કળાને પહોંતા નથી.

રાજ્ય નીતિ.

હાંની રાજનીતિ ધણી વખાણવા જોગ છે. એ રાજનીતિમાં બે ભાગ છે; એક કાયદા બાંધવાનો, અને ખીજો તે બજાવવાનો અથવા અમ-

લમાં લાવવાનો. રાજા કે રાણી તથા અમીરો અને રૈયતે ચોતે પસંદ કાઢેલા અધિકારીઓ મળીને કાયદા બાંધેછે; પણ તે અમલમાં આણવાનું કાંમ માતર રાજા કે રાણીનું છે. કાયદા બાંધનાર જે ઉપર જણાવેલા રાજા કે રાણી, તથા અમીરો, અને રૈયતે મોકલેલા વકીલો, એ ત્રણેને માટે પારલામેંટ કરીને એક નામ છે. એ પારલામેંટજ દેશનાં મુખ્યને માટે કર વગેરેના નવા કાયદા બાંધેછે; જેથી કરીને એ રાજનીતિ એવીતો સુંદરછે કે લોકોને અને સરકારને કંઈ હરકત પડતી હોય તો તેને ટ મંદોબસ્ત થાયછે; રાજ કારબારમાં કસું અંધેર ચાલી શકતું નથી; સરકારી અરજ્ય ખૂટણતી તપાસ રહેછે; સરકારી કોઈ ખાતામાં કાંઈ ગેરવાજખી ચાલી શકતું નથી; ટુકામાં—એ રાજનીતિએ કરીને પ્રજાની સ્વતંત્રતા રહેછે, આખાદાંતીનું સંરક્ષણ થાયછે, એટલુંજ નહીં પણ તેમાં ઉમેરો પણ થતો જાયછે.

સ્કાટલાંડ મધેનાં મુખ્ય શહેરો.

સ્કાટલાંડમાં ૩૩ પરગણા છે.

એડિનબરો—ફોર્ટ ફ્રેઝ નદીપર રાજધાનીનું શહેર છે. એ એલુંતો દખાવડું અને સોભાયમાન બાંધેલું છે કે ઘણી વખત એને હાલનું “આઉન્સ” શહેર કરીને કહેછે. હાંની વિદ્યાલયને માટે પણ એ પ્રખ્યાત છે, વસ્તી ૨ લાખની અંદર છે.

ગ્લાસગો—સ્કાટલાંડ મધે સર્વેથી મોટું, અને ગ્રેટબ્રિટનના મુખ્ય શહેરમાં ક્રકત લંડન તથા લિવરપૂલથીજ ઉતરતું ત્રીજું શહેર છે. મોટાં ને માતખર સૂતરાઈ કાપડના કારખાતા અને સાંચા કામોનું એ મુખ્ય મઠક છે. હાં એક મોટી વિદ્યાલય છે. વસ્તી ૫ લાખ અંદર છે.

ડંડી—એ ફ્રેઝ આવ ટે નદીપર સ્કાટલાંડ મધે ત્રીજું મોટું શહેર છે. બ્રિટનનાં સનના કારખાણાઓનું મુખ્ય મઠક છે.

આખડીન—ડી અને ડૉન નદીઓના મુખ ઉપર. સ્કાટલાંડ મધે વસ્તીની ખાખતમાં એથું રહેર છે. એ સારા દેખાવનું આંનેટ જાતના પથરથી ખાંધેલું રહેર છે. એક મોટી વિદ્યાલય, તથા ઉન, સૂતર, અને સનના કારખાણા એમાં છે.

ઇનવર્નેસ—એ નેસ નદીપર, હાઇલાંડર્સનાં બાગની રાજધાની. સ્કાટલાંડ મધે કુકત લ્હાનાં લોકો અંગ્રેજી બાષા સુફ રીતે બોલે છે.

સેન્ટએનડ્રુ—પૂર્વ કોસ્તાપર એક પ્રાચીન રહેર છે. એકવાર સ્કાટલાંડમાં એ ધર્મસંબંધી રાજધાની રહેર ગણાતું હતું. સ્કાટલાંડ મધિની સર્વેથી જૂની અને પૂરાણી વિદ્યાલય એમાં છે.

ઉપર જણાવેલાં રહેરો વગેરે ખીજાં અગત્યનાં અને વ્યાપાર વણજને લગતાં ધણાં રહેરો છે. જેવાં છે:—ગ્રીનાક, પર્ય, લિય, ડંમફ્રીઝ, પેસ્લિ, સ્ટલિંગ, અને કિલમેર્નાક વગેરે.

સ્કાટલાંડનાં ખંદરનાં રહેરો.

ગ્લાસગો, લિય, ગ્રીનાક, ડંડી, એખડીન, ઇર્વિન, મૉનત્રાસ.

મુખ્ય પર્વતો.

બેનનેવિસ—ગ્રેટબ્રિટનમાં મોટામાં મોટો એ પર્વત છે. એની ઊંચાઈ ૪૧૧૬ ફીટ છે. એ વગેરે ખીજા નાના પર્વતો ધણા છે.

મુખ્ય નદીઓ.

ત્વીડ, ફેર્થ, ટે, ડાન, ડી, સ્પે, નેસ, નિય, કલાઈડ, વગેરે છે. ધણું કરીને એ સધલી સ્કાટલાંડના પૂર્વ બાગના સમુદ્રને મળે છે.

મુખ્ય સરોવરો.

લોમૉનડ, નેસ, શિન, ગ્યારી, ટે, ઈલાદી.

સાધારણ વિચાર.

સ્કાટલેન્ડની લંબાઈ ઉત્તરથી તે દક્ષિણ સૂધી ૨૮૦ મૈલ, પહોલાઈ પૂર્વથી તે પશ્ચિમ સૂધી ૧૫૦ મૈલ, અને વિસ્તાર ૩૦૬૮૫ ચોરસ મૈલ છે. સન ૧૮૭૧ માં ક્રહાડેલા હિસાબ મુજબ વસ્તી ૩૩ લાખ, ૬૦ હજાર માણસની છે.

સ્કાટલેન્ડની હવા ઈંગ્લાંડ કરતાં વધારે ઠંડી તથા સરદ છે, તોપણ સૂખકારક છે. આ દેશમાં પહાડ ઘણા છે, તેમાં ઉત્તર ને પશ્ચિમ ભાગ તો પહાડીજ છે. આખી જમીનને ૬ ભાગ માત્ર ખેતી કરવા જોગ સપાટી ધરાવે છે. વધી ઈંગ્લાંડની જમીન કરતાં રસ કસમાં પણ ઉતરતી છે, તોપણ છાંના ચાલક ખેડૂતોએ તેને ખૂબ રાહ પર લાવી મેળી છે. છાં ગાય ઢોર તથા મેઠાંની સારી નિપજ છે; અને જોકે તેમના કદ ટુકાં હોય છે, તેપણ કિંમત સારી આવે છે. અણિજ પદાર્થમાં—લોહ, સીસું, તથા કોયલો મુખ્ય છે. મુખ્ય કારખાણાઓમાં—રૂ, સન, ઉન, અને લોઢાના છે. વ્યાપાર બહોળો છે. કેળવણી ઘણી ખરી બધા વર્ગોમાં પસરેલી છે. દરેક જીવને એક નિરાળતો કાયદો સર સ્થાપેલી હોતીજ જોઈએ. ઉદ્યોગ, અપલતા, હાપણ, તથા કર કસર એતો એતેના લોકોના જાણીતા ગુણો ગણાય છે. તેઓ પરાયા લોકો સાથે જલદી હલીમલી જતા નથી; અને ખનતા સૂધી અલગા ને દૂર રહે છે. ઈસવી સન ૧૬૦૩ ના વર્ષથી ઈંગ્લાંડ અને સ્કાટલેન્ડ એકજ રાજના અમલ તેઢલ આવ્યાં; અને રાણી અનના રાજમાં (સન ૧૭૦૭ માં) એ બેઉની પાર્લમેંટો પણ સાથે જોડાઈ ગઈઓ.

આયર્લેન્ડ

એના ૩૨ પરગણા કીધાં છે.

મુખ્ય શહેરો.

ડબ્લિન—લિક્કિ નદીપર રાજધાની રાહિર છે. એમાં એક વિદ્યાલય છે. વસ્તી ૨૫ લાખની નજદિક છે.

બેલફાસ્ટ—વસ્તી તથા હાલતમાં એ બીજું શહેર છે. સ્નનના કારખાણા-
ઓનું એ વડું મકક છે. વ્યાપાર પણ બહુજો છે.
કાર્ક—હી નદીપર. લિમરિક—શાનન નદીપર, વાટરફોર્ડ—સ્યુઅર નદી-
પર, ને લંડનરી—ફોર્બલ નદીપર, એ સઘલાં વ્યાપારી શહેરો છે.
કિલકની—નોર નદીપર, હ્યાં કાપલાની ખાણ છે.

બંદરના શહેરો.

બેલફાસ્ટ, ડબ્લિન, કાર્ક, લિમરિક, વાટરફોર્ડ, ગાધે, લંડનરી, રેથેડા,
વેક્સફોર્ડ, ન્યૂરી, સ્લીગો, અને ડંડાક.

બુખ્ય પર્વતો—મોર્ન, અને વિક્સો વગેરે છે.

બુખ્ય નદીઓ—ફોર્બલ, ને બાન—એ બેઉ ઉત્તર મહાસાગરને મળે
છે. બોઈન, લિક્કિ ને સ્લેની—ત્રણે આઈરિશ સમુદ્રને મળે છે; શાનન—
આયર્લાંડમાં સર્વેથી મોટી નદી છે. એ કેટલાંક સરોવરોમાંથી પસાર થાઈને
પશ્ચિમે આટ્લાંન્ટિક મહાસાગરમાં ખાલી થાય છે.

બુખ્ય સરોવરો—નિઆ, આર્ન, ડોરિય, માર્ક, ડર્ગ, કિલાની.

સાધારણ વિચાર.

આયર્લાંડની લંબાઈ ઉત્તરથી તે દક્ષિણ સુધી ૨૪૮ મૈલ, પહોળાઈ
પૂર્વથી તે પશ્ચિમ સુધી ૧૦૦ મૈલ, અને વિસ્તાર ૩૨ હજાર ચોરસ મૈલ
છે. છેલ્લી ગણત્રિ મૂલ્ય કુલે વસ્તી ૫૪ લાખ માણસની હતી.

આયર્લાંડની હવા ઈંગ્લાંડ કરતાં વધારે કોમલ અને સરદી વાળી
છે. અને વરસાદ તો એટલો પડે છે કે ત્યાંનાં એતરે સઘા લીલાતરી બચ્ચાં
રહે છે, જોકે હ્યાંની જમીન ઘણોખરી સપાટ ને રસાળ છે તોપણ
આઈરિશોની બેદરકારી તથા આલસાઈને લીધે એતીવાડીનું કામ ઘણું
કંગાલ ને પછાત હાલતમાં છે. બધી જમીનના ટૂં બાગપર તો ફક્ત

ધાસ થાયછે, તે ચોરાલાંબ જમીનમાંથી કહાડી ને સૂકવેછે; અને પછે તેને આમરિશો કાઢીને બદલે બાલવામાં લેછે.

ધાતુની પેદાસમાં—લાઠું, ત્રાણું, અને સીસું, તથા સંગેમરમરનો પથર વગેરે છે. મુખ્ય કારખાણા સળના છે. વ્યાપાર કરવાની ખૂદરતી સગવડ છતાં તે બેઠાંએ એટલો ખીલ્યો નથી. આઈરિશો ખરા પહેંચેલ તથા ચંચલ છે. ઉતરતે દરબજેના લોકોએ અત્યાર સૂધીમાં કેળવણી ઉપર ચોટું જ ધ્યાન આપ્યુંછે. આયર્લેન્ડને સન ૧૧૭૨ ના સાલમાં ઈંગ્લાંડના રાજા ખીજ હેનરીએ ઈંગ્લાંડ સાથે જોડી દીધું હતું; પણ બેઉની પાર્લમેન્ટ સભાએને તો છેક સન ૧૮૦૧ માં જોડી એક કરી નાખી હતી.

ક્રોન્ડ.

એના ૮૬ પરગણા છે.

મુખ્ય શહેરો.

પારિસ—એ રાજધાની શહેર સેન નદીપર. એમાં ૧૮ લાખ, અને ૨૮ હજાર માણસની વસ્તી છે. વ્યાપાર વાણજમાં ક્રકત લંડનથીજ એ ઉતરતું છે. એ જો કંઈ મહેલો, મિનારાઓ, ખાગખગીયાઓ, કૂઆરાઓ, તથા હાટલો, અને મોટા, પહેલા ને પાછરા રસ્તાઓ વગેરેથી શોભા તથા દબદબો ધરાવે છે, તેની બરાબરી આજસૂધી ખીજું કોઈ શહેર કરી યા થઈ શક્યું નથી. સન ૧૮૭૦ ની મુશિઆ સાયની લડાઈમાં ૧૩૨ દિવસો સૂધી રાત્રૂના ઘણા સખ ઘેરામાં રહ્યા બાદ સૂલેહના ખંદા-બસ્તની રૂએ તારીખ ૨૮ મી જાનેવારી ૧૮૭૧ ને દીને પોતાના રાત્રૂને શરણુ થાઈ છૂટકો મેલવ્યો હતો. *

લેઓન—એજેન ને સહેન નદીઓના સંગમપર રેરામના મહાભારત કારખાણા તથા બહોલા વ્યાપારનું પ્રખ્યાત શહેર છે.

માર્સેલ—બ્રમ્હ્ય સમુદ્રપર ધણા બહોળા વ્યાપારનું મોટું ખંદર છે. ઈ

સ. પૂ. ૬૦૦ વષપર યૂનાનીઓએ એ વસાવ્યું હતું.

ખોર્ડો—ગાર્ન નદીપર અમ્પેન, વાર્ધન વગેરે દ્રાક્ષના દારૂને મોટા એ ધણું પ્રખ્યાત છે.

નાન્ટસ—હવાર નદીપર બહોળા વ્યાપારનું મઠક છે.

રોન—સેન નદીપર રૂના કારખાણા તથા વ્યાપારનું મુખ્ય ઠેકાણું છે. એને ફ્રાન્સનું માનચેસ્ટર કહીને પણ કહે છે.

લાઈલ—એ ધણું મજબૂત કિલ્લેખંધી ક્રીવેલું શહેર છે. એમાં પણ રૂ, ઉન, સણ વગેરેના કારખાણા છે.

હાવર—સેન નદીપર પારિસનું ખંદર છે. એને યુરોપના ઉત્તર તરફના મુલૂકા સાથે મોટા વ્યાપાર છે.

એસ્ટ—આટ્લાન્ટિક મહાસાગરપર, { એ ત્રણ ફ્રેન્ચ દરિઆઈ લશ્ક-
શયુર્ગ—ઈંગ્લિશ આનલપર, ને— { રના મોટાં મઠકો, અને ખંદરો છે.
ટૂલોન—બ્રમ્હ્ય સમુદ્રપર.

રૂદ્રાસયુર્ગ—એ જીન નદીપર એક મજબૂત કિલ્લેખંધી ક્રીવેલું તથા સારા વ્યાપારનું શહેર છે. છાપવાના હોબર વિષેની પહેલી કોશિસ સન ૧૪૩૬ માં જન ગ્યૂટનબર્ગે હ્યાં અજમાવી જોઈ હતી. હવડાં જર્મનીને હાથ ગયલાં આલસેસ પરગણાનું એ રાજધાની શહેર ગણાય છે.

કેલે—ઉત્તર કેસ્ટાપર ઈંગ્લાંડના દોવર ખંદરથી ૨૨ મૈલને અંતરે છે. એ અંગ્રેજોના હાથમાંથી સન ૧૮૫૮ માં ફ્રેન્ચોએ લઈ લીધું.

ખંદરના શહેરો.

માર્સેલ, હાવર, ખોર્ડો, નાન્ટસ, રોસલે, ડંકર્ક, બ્રૂગના, કેલે.

સાધારણ વિચાર.

ફ્રાન્સની લંબાઈ ઉત્તરથી તે દક્ષિણમુખી ૬૦૦ મૈલ, પહોલાઈ પૂર્વથી તે પશ્ચિમ સુધી ૫૧૦ મૈલ, અને છેલ્લી જર્મની સાથની લડાઈમાં આ-

એલાં આલસેસ તથા લારેનના પરગણાઓ બાદ કરતાં એકંદર વિસ્તાર ૨ લાખ, અને ૫ હજાર ચોરસ મૈલ છે. સન ૧૮૭૧ માં કહાડેલી ગણત્રિ મૂળ્ય રૂલે વસ્તી ૩ કરોડ, અને ૧૫ લાખ માણસની હતી.

ફ્રાન્સની હવા તેના જૂદા જૂદા ભાગોમાં હેર ફેર છતાં, સૂકી, ખૂશ-નુમા, અને સૂખાકારી બરેલી છે. જમીન ઘણી ખરી સપાટ અને ફળ-વંત છે. ફ્રાન્સની જમીન ત્યાંના લોકોમાં એટલી તો પહેચાઈ ને કડકા બુકલા થઈ ગઈ છે કે થોડાં વર્ષપર કહાડેલા હિસાબ મૂળ્ય ત્યાંની વસ્તીના ત્રીજા ભાગ જમીનદાર જેવા ગણાય છે; અને જો તેની સરામરી કહાડીએ તો દરેકે માત્ર ૧૨) એકર જમીન અપે છે. જમીનના ઉપયોગને લગતો એવો અડસતો છે કે, આખી જમીનનો અર્ધો અર્ધ ભાગ ખેતીમાં, $\frac{1}{3}$ ભાગ જંગલોથી, $\frac{1}{6}$ ભાગ ધાસ ચારાથી, $\frac{1}{6}$ ભાગ રસ્તાઓ વગેરેના બાંધ કામમાં, $\frac{1}{6}$ પડતર, $\frac{1}{6}$ ભાગ દ્રાક્ષના ડ્યારાથી અને બાકીનો ભાગ પરચુરણ ખેતીવાડીમાં આવી છે.

ફ્રાન્સનો મુલૂક ખરેખર ઘણો માતખર તથા શક્તિવાન છે. મુખ્ય પેદારામાં અનાજ તથા દારૂ છે. ગ્રેટ બ્રિટન સાથે સરખાવતાં ધાતુની પેદારા કમ છે; તોપણ લોહું, કોયલો, તથા સીસું વગેરે વધતા ઓછા જથામાં મળી આવે છે. મુખ્ય કારખાણા રેરામ, ઉત્તર, રૂ, સાણ તથા ફીટ વગેરેના છે. ફ્રેંચો જાતે મુધરેલ, મૂરા, ઉદ્યોગી, અને એલમ હોન-રમાં ઘણી અંચલાઈ, તથા બાહોશી વાપરનારા છે. તેમજ માછલા અને ખૂરા મિજાજના છે. છેલ્લી જર્મની સાથની લડાઈ પછે સન ૧૮૭૧ થી રાજનીતિ પરજસત્તાક થઈ છે. લોકોનો મોટો ભાગ રામન કે આધ્યાત્મિક પંથનો છે; તોખી ખ્રીસ્ત પંથવાલા કે યાહૂદીઓને લાયકાત મૂળ્ય સરકારી મોટા હોદ્દા મેળવવાને ફસી મના નથી.

ફ્રાન્સે કંમ વિચારથી સન ૧૮૭૦ માં જર્મની સામે જે લડાઈ ઉઠાવી હતી, તેથી તેને પાર વગરનું નુકસાન ખમવા છતાં ઘણું નિયું પડ્યું પડ્યું છે.

પોતાને સહાનુસહા, જંગલો મચેસાકારે, બહાર લડવેઆમ્મો, લશ્કરી અગણિત ધન્યો અને નિરાણો, તથા ખેતુમાર લશ્કરી અસખ્યા વગેરે ખાતાં, ૩ લાખ ઘણા બહાર લડવેઆમ્મો રાત્રીના બંધવા ગણાતાં ઉપરથી એ અબજ રૂપિયા રાત્રીને પહેાંચલી નૂકરાણીમાં તથા ગૂનેગારી તરીકે દંડ આપીને પોતાની મોટાઈ તથા બેજ ખોઈ દીધાં છે.

રૂપેન.

આગળ એના ૧૭ પ્રાંત કીધેલા હતા, હવડાં તેને વિભાગમાં વહેંચીને ૪૯ પરગણા કીધાંછે.

મુખ્ય શહેરો.

માડિડ—માંઝનારેસ નદીપર રાજધાનીનું શહેર છે. એમાં નઝદિક ૩ થી તે ૪ લાખ માણસની વસ્તી છે. એ દરિયાની સપાટીથી ૨૨૦૦ ફીટની ઊંચાઈ પર છે.

બાર્સિલોના—પૂર્વે બમધ્ય સમુદ્રપર બરપૂર વસ્તી તથા સારા વ્યાપારનું બીજું શહેર છે. એમાં એક વિદ્યાલય છે.

સેવિલ્—ગ્વાટેલકિવર નદીપર ઘણું પૂરાંછું ને શેબાયમાન શહેર છે. આખા યુરોપમાં તમાકુના સર્વેથી મોટાં કારખાણાં એમાંછે. નામાંકિત નાવિક કોલમ્બસની એમાં ઘેર છે. આરેજનો અત્રે મોટો વ્યાપાર છે. વસ્તી ૧૫ લાખ સૂધીની છે.

બાનાડા—જેનીલ નદીપર, આગળા મૂર પાદશાહાએનું છેલ્લું રાજધાની શહેર હતું. રાજ કુટુંબના અને રાણી ઇસાબેલાએ એ સન ૧૪૯૨ માં જીતી લીધું હતું. હાંજ તેઓની ધેરે કીધી છે. વસ્તી ૧ લાખ સૂધીની છે.

કેડિઝ—દક્ષિણ પશ્ચિમ કોસ્તાપર લાઇન દારના વ્યાપારનું મુખ્ય મઠક છે.

કારટેવા—ગ્વાટેલકિવર નદીપર. એમાં મુસલમાનોની મકાથી ઉતરતી એક મઝીદ હતી; અને તેઓનું આગલા વખતમાં એ રાજધાની શહેર હતું.

સાલામાનકા—ટર્મસ નદીપર. એમાં એક મોટું વિદ્યાલય છે. હાં
સન ૧૮૧૨ માં ઈંગ્લિશ સપેસાલાર ડ્યુક ઓફ વર્લિંગટને ફ્રેન્ચ
લશ્કરપર ક્રોતેહ મેળવી હતી.

ત્રાફેસગાર—ઈંગ્લિશ દરિઆઈ સપેસાલાર લાર્ડ નેલસનની ક્રોતેહની તથા
તેના મૃત્યુકની જગો. (સન ૧૮૦૫ માં).

મારાગોસા—ઈશ્ત્રો નદીપર, હાંના રહેવાસીઓએ સન ૧૮૦૯ માં ફ્રેન્ચ
લશ્કરની સામે ઝંપતની ઘડીમૂઘી ઘણી બાહાદુરીથી પોતાનો બચાવ
કીધો હતો.

કોરલા—ઉત્તર કોસ્તાપર બહેળા વ્યાપારનું મુખ્ય બંદર છે. હાં ઈંગ્લિશ
સરદાર સર જાહન મૂર ફ્રેન્ચ ફોજના હાથપર મારયો ગયો (સન ૧૮૦૯).

વાલેનશિયા—પૂર્વ કોસ્તાપર રેશમના કારખાણાનું મુખ્ય રાહેર છે.

ટોલિડો—એ ટેગસ નદીપર છે. હાં તરવાર વગેરે ખીજાં હથિઆરો બનેછે.

આલિકંટ—મલાગા—તથા કાર્યેજના—એ ત્રણે પૂર્વ દક્ષિણ કોસ્તા-
પર અગત્યના રાહેરો છે. પહેલાં એ રાહેરોમાંથી મેવો અને રેશમ
ખીજા દેશો ખાતે નિકાસ થાયછે.

બ્રાહ્મહટ્ટ—એજ નામની સામુદ્રધૂનીપર દરિઆની સપાટીથી ૨૫૦૦)
ફીટની ઊંચાઈએ એક મજબૂત ખડકપર કિલ્લેખંધી કીધું રાહેર છે.
ઈંગ્લિશ સરદાર સર બ્યાર્જ રૂકે સન ૧૭૦૪ માં ક્રોતેહ કીધું હતું. એ
ઉપર ફ્રેન્ચ તથા રપેનના સાથે જોડાયલા ઘણા મજબૂત કાફલાએ
સન ૧૭૭૯ થી તે ૧૭૮૨ સુધી ઘેરો નાખ્યો હતો; પણ હાના ગવર્નર
સર ગિલબર્ટ એલિઅતની બાહોસી તથા તેના બહાદૂર લશ્કરની મર-
દાનગીથી ઉપલા કાફલાને બેહદ નૂકસાન તથા મોટી નામોશી સાથે
ખાઈું ફરવું પડ્યું હતું. આખા યુરોપ વચ્ચે હાંજ વાંદરાઓની વસ્તી છે.

બંદગના શહેરો.

બાસિલોના, વાલેનશિયા, કેડિઝ, સેવીલિ, આલિકંટ, કાર્થેજના, મલાગા, કોરના, અને બિલબોઆ.

સાધારણ વિચાર.

સ્પેનની લંબાઈ પૂર્વથી તે પશ્ચિમ મુધી ૬૫૦ મૈલ, પહોળાઈ પરમ મૈલ, અને ડેનેરીના ઠાપૂએ સાથે એકંદર વિસ્તાર ૧ લાખ, ને ૮૨ હજાર ચોરસ મૈલ છે. કૂલે વસ્તી ૧ કરોડ, ૬૩ લાખ માણસની છે.

સ્પેન એ પહાડી મુલુક છે; ત્યાંની હવા જૂદા જૂદા ભાગોમાં જૂદી જૂદી ને હેર ફેર છે. ઊંચી સપાટ જગ્યાપર ઉંઢાળો તેમ શિયાલો બંધે રાત્ર ગૂંજે છે. પશ્ચિમ તરફની હવા ઘણી મંદ અને સરદ છે. જમીન કૃષ્યેત છતાં ખેતીવાડી હલકા કાસમની છે. અહીંની મુખ્ય પેદારા ધાતુ, અનાજ, તરેહવાર મેવો, ઘોડા, મેઢાં, ઉન વગેરે છે. આ દેશ ઘોડા તથા મરીનો જાતના મેઢાની વરધી કરવા માટે જાણીતો છે. આગલા વખતમાં સોના રૂપાની ખાણ માટે આ દેશ પ્રખ્યાત હતો; અને હજાર પણ ખીજ કેટલીક ધાતુઓની નિપજ વાસ્તે એ માતબર ગણાય છે. પારો, ત્રાશુ, સીસુ, તથા કલાઈ સારા જથામાં મળે છે. બાપાર વણજ તથા કારખાણાઓ આગલ કરતાં નબળી હાલતમાં છે. કેળવણી વિદ્યા હોજર વગેરે શાકારક સ્થિતી ધરાવે છે. વસ્તીનો મોટો ભાગ લખી વાંચી જાણવાથી ખેનસીય છે. સ્પાનિયોઝો મોજ મજહામાં મધ્યમ, રીત બાતમાં ગમ્ભીર ને દમામી, પણ મગરૂબ તથા આલસુ છે. તેઓનો ધર્મ રામન કેઆથોલિક છે.

પોર્ટુગાલ .

એના ૬ પ્રાંતો છે.

મુખ્ય શહેરો.

લિસ્બોન—ટેગસ નદીપર રાજધાનીનું શહેર છે. સન ૧૭૫૫ માં ધરતી-કંપથી એ શહેરનો ધણો નાશ થયો હતો, અને તે સાથે ૬૦ હજાર માણસોના જીવ ગયા હતા. પોર્ટુગાલ દેશના વિદ્વાન અને કવિ કેમો-અન્સની એ જન્મ જૂમિ ગણાય છે. હાલમાં ૨ લાખ, ૨૫ હજાર માણસની એ શહેરમાં વસ્તી છે.

ઓપોર્ટો—ડુરો નદીપર, દ્રાક્ષના દારૂ માટે પ્રખ્યાત છે. આ શહેર ના-મીઆ નાવિક મેગેલિયનની જન્મ જૂમિ ગણાય છે.

કોઈંબ્રા—માનરોગો નદીપર, હાં માછી વિદ્યાલય છે.

સેઝુઆલ—અને મીઠાંનો વ્યાપાર ચાલે છે.

એલવાસ—દક્ષિણ પૂર્વે એક ઘણો મજબૂત કિલ્લો છે.

બદરના શહેરો.

લિસ્બોન—ઓપોર્ટો—સેઝુઆલ—અને ફેરો.

સાધારણ વિચાર.

પોર્ટુગાલની લંબાઈ ઊત્તરથી તે દક્ષિણ સુધી ૩૬૦ મૈલ, વધારેમાં વધારે પહોળાઈ પૂર્વથી તે પશ્ચિમ સુધી ૧૪૫ મૈલ, અને આગ્રેસ તથા મડીરાના ટાપૂઓ સુધીમાં એકંદર વિસ્તાર ૩૮ હજાર ચોરસ મૈલ છે. કુલે વસ્તી ૪૩ લાખ, અને ૬૦ હજાર માણસની ગણાય છે.

પોર્ટુગાલની હવા સૂખાકારી બદ્દલી અને નિરાશી છે. જમીન, સ્પેન દેશની જમીનના કસથી ઉતરતા કસની છે. ખેતીવાડી, કારખાણા તથા વ્યાપાર વણજ એ સર્વે યડવી ને યજાત હાજતમાં છે. અનેની

મુખ્ય નિપજ અને નિકાસ વાઇન દારૂ, તેલ, તરેહવાર મેવો, અને લોઢું તથા મીઠું છે. કેળવણી ધણી વિસરભાવ થતી ચાલી છે. જેકે કાયદો તો દરેક માખાપ ઉપર પોતાના ખચ્ચાને નિશાળે મોકલવાની ફરજ પાડતો આવેલો છે; મગર તેને અમલમાં તો કોઈ કદાચ જ લાવે છે. એવી જાણતિ થાયલી છે કે, ૩૬ છોકરાંએ એક છોકરું નિશાળે જાય છે. પોર્ટુગીઝ લોકો વિષે કોઈ એવું કહેતું નથી, કે તેઓ ઉદ્યોગી કે સૂઝડ છે. આવી ઉતરતી હાલત અને પદવીમાં આજે આવી પડ્યાં છે ખરા, પણ ૧૫ મી સદીમાં તો સમુદ્રમાં સોધ ખોલ કરવામાં અને શક્તિ ધરાવવામાં પહેલી પદવીએ હતા. આ લોકોને સ્પેનના રાજ ખીજ ફિલિપે સને ૧૫૮૦ માં જીત્યા હતા, પણ સન ૧૬૪૦ માં પોતાનું સ્વતંત્રપણું પાછું મેળવ્યું હતું. સન ૧૮૦૭ માં ફ્રેન્ચે પોર્ટુગીઝો ઉપર હુમ્મો કરીધો હતો, મગર ઈંગ્લિશોની મદદ મળ્યાથી ફ્રેન્ચેને પાછું ફરવું પડ્યું. પોર્ટુગીઝો હરરતા કેઆથોલિક પંથના છે.

બેલજયમ.

એ મધે ૯ પ્રાંતો છે.

મુખ્ય શહેરો.

બ્રસેલ્સ—રાજધાની શહેર, સેન નદીપર છે. હાં ગાલીઆ, ગાડી અને દૂનઆ વચ્ચે સર્વેથી સરસ ફીટ બને છે. એમાં ૧ લાખ, ૭૫ હજાર માણસની વસ્તી છે. એ શહેર એવું તો દેખાવડું અને શોભા-યમાન બાંધેલું કે એને ફ્રાન્સની રાજધાની પારિસ શહેરનો એક નાનકડો નમુનો ગણે છે.

આન્ટવર્પ—એ શેષ્ટ નદીપર બહેળા વ્યાપારની જગા છે. એમાં આખા યુરોપ વચ્ચે ઊંચામાં ઊંચો ખૂબ અથવા કિંમો છે. જેની ઊંચાઈ ૪૬૬ ફીટની છે. અને જેને મથાલેથી એનેર ૫૦ મૈલની દૃઢ સૂધીનું દેખી

શકાયછે; યાને કે આઠ હજાર ચોરસ મૈલના વિસ્તારપર નજર પહોંચી શકેછે. નામાંકિત મિતારા રૂબેન્સ, વાનડાર્ફક, અને ટેનીઅર્સની એ શહેર જન્મ જૂમિ ગણાય છે. એમાં ૧ લાખ, ૨૫ હજાર માણસની વસ્તી છે.

થેન્ટ—અથવા ગ્યાંગ—એ લીસ તથા શેલ્ટ નદીઓના સંગમ ઉપર છે. એમાં વ્યાપારની જાણસો બનાવવાનાં મોટાં કારખાણા હોવાથી ધણીવાર એને મેલબ્યમનું માતચેસ્ટર કરીને બોલેછે. એ ૨૯ ટાપૂઓથી બનેલું અને એકશા પૃથાથી જોડી લીધેલું છે; એવું જતાં એમાં મોટા ખાગ બગીચા અને મેદાનો છે. જર્મનીના સહાનસહા પાંચમાં આર્લસની એ જન્મ જૂમિ છે, (સન ૧૫૦૦ માં). ૧ મોટી વિદ્યાલય, અને ૧ લાખ માણસની એમાં વસ્તી છે.

લીએન્—ઉગમને મ્યૂઝ નદીપર છે. એને ધણીવાર મેલબ્યમનું બર્મિંગામ કરીને કહેછે. એમાં લૂહારકામ, ટોપ, લડાઈના હથિયારો તથા ધડિયાળો બનેછે. એમાં એક વિદ્યાલય છે. એ શહેરની નજર દિકામાં કોયજાની ખાણો તથા ગરમ પાંણીના ઝરા છે.

માલિન્સ—યા મેકિલન—ડાર્ફલ નદીપર ફીટ અને સણુને મોટે પ્રખ્યાત છે. **થુગેન્**—એ એક મજબૂત કિલ્લેખંધી કીથેલું શહેર છે. આગલા વખતમાં સર્વેથી મોટાં વ્યાપારી શહેરો મધે એ પણ એક હતું. પણ ૧૫ મી સદીમાં ધર્મને બગવું જનું સલગવાથી હ્યાંના ધણાક ઉદ્યોગી અને હોબરવાલા લોકોએ પોતાના બન માલની સલામતી કાળે ઈંગ્લાંડમાં જઈ રહી ત્યાંના આસરો લીધા હતા. હજુર પણ સણુ તથા ફીટના કારખાણાઓ મોટે એ શહેર પ્રખ્યાત છે. આર્ધલ પેન્ટિંગ તથા દરાંશ ગણિત આ શહેરમાંથી જન્મ પામેલાં બોલાયછે.

વાટર્લુ—અસેલ્સની દક્ષિણે દરા મૈલપર આવેલું એક પ્રખ્યાત ગામકું છે. ઈંગ્લિશ સપેસાબાર ડ્યુક આંબ વેલિંગ્ટન, અને પ્રુશિયન સપેસાબાર

બલુચર ઐઝાએ સાથે મળીને ક્રૅન્ચ સપેસાહાર મોટા પ્રાક્રમી શહા-
નરાહા નેપોનિયન બોનાપાર્ટ ઉપર તારીખ ૧૮ મી જૂન ૧૮૧૫ ને
દિવસે આ ઠેકાંણે સંપૂર્ણ ક્તેહ મેળવી હતી.

બંદરના શહેરો.

આંટર્બર્પ—બ્રૂગેજ—અને આસ્ટેન્ડ.

સાધારણ વિચાર.

બેલજયમની લંબાઈ પૂર્વથી તે પશ્ચિમ સુધી ૧૪૫ મૈલ, પહોલાઈ ઉત્તરથી
ને દક્ષિણ સુધી ૧૨૫ મૈલ, અને એકંદર વિસ્તાર ૧૧૪૦૦ ચોરસ મૈલ
છે. વસ્તી ૫૦ લાખ, ૮૭ હજાર માણસની ગણાય છે. જેટલી થોડી
જગ્યા આ દેશે રોકીછે, તે સાથે તે મધ્યેની વસ્તીના મુકાબલે કરતાં યુરોપ
મધ્યે એક ઘણો ભરપૂર અને ખિચેખિચ વસ્તી વાલો દેશ ગણાયછે.

બેલજયમની હવા અગ્નિ ખૂણે મધ્યમ, નર્મ, અને પસંદબોગ છે; પણ
ઉત્તર તરફની સરદ અને શીગ્રી છે, એની ધરની ફલવંત છે. આખી
જમીનનો ૧/૫ ભાગ માતખર જંગલથી ભરેલો છે, બધાં એકના ઝાડનો
સારો જંગો નિપજેછે. એતવાડી ઘણી ઉત્તમ પ્રકારની છે. ભાજી તર-
કારી ઈંજલાંડને મજતી થાયછે. આ દેશનું કદ ધ્યાનમાં લેતાં એની આ-
ગળ યુરોપના ખીજાં રાજ્યો એતીવાડીમાં, કારખાણાઓમાં, તથા અણિજ
પદાર્થો મેલવવાના ઉદ્યોગમાં પછાત પડેલાં જણાયછે. અહીં લોઢાંની,
કોપલાની, જસતની અને રીસાની મોટ મોટી ખાંણો છે, ફીટ તથા સણના
કારખાણાઓ મોટા આ દેશ ઘણું આગળથી પ્રખ્યાત છે. ઘોડા, ગાય,
ઢાર, મેંદા, ડુકર વગેરેને ઘણી સારી હાલતમાં ઉધારે છે. બાપાર વણજ
ઘણો બહેલો તથા આબાદી ભરેલી હાલતમાં ચઢતોછે, જ્યાંના ફેલેમિરા
લોકો આગળ એકવાર ઘણા નામીયા ચિતારા ગણાતા હતા. ખીજા કે-
આધૈનિક રાજ્યવાલાઓ કરતાં આ દેશે કેલવણી ઉપર ઘણું સારું ધ્યાન

આપું છે. ગણત્રિ ઉપરથી માત્રમ પડયું છે કે આ દેશની આખી વસ્તીના ૯ ભાગ કેવળણી લેછે. હાં ઘેન્ટ, લીમ્બેન્, લોવેન, અને બ્રુસેલ્સ એ ચાર તો મોટી વિદ્યાલયો, અને ૫ લાખથી વધુ પુસ્તકોના ૧૪ તો મોટાં બંદાર ક્રીતાબખાના છે. રેલ્વેસ્ટેશનમાં ફ્રેન્ચ તથા જર્મન મેલસન છે; તથા તેઓની શીતબાત, ચાલચલન, અને પેરવાસ એ સર્વ હેરફેર તથા જુદાં છે. આ દેશમાં ચાર જુદી જુદી ભાષા બોલાયછે. લોંડ્રા રોમન કેથોલિક પંથના છે; પણ કેઈ ખ્રીસ્ત પંથવાદાને તેથી કસીને મજબૂતવાળી ખાતાઓમાં રહેવાને, કે તેમાં આગળ વધવાને કસી મના નથી, કે કસી હરકત નથી. આ દેશ ઘણો વખત સુધી સ્પેનના મજબૂતી ઝૂસડી હેડળ દખલખું રહ્યા બાદ સન ૧૮૧૫ માં તેને હાલંડ સાથે મેલવી દીધું હતું; પણ પછે સન ૧૮૩૦ ના વર્ષથી અલાહિંદુ કસીને દલોપોલડ પડવાના હસ્તકમાં જૂહુંજ રાજ ઉત્તું કાઢ્યું.

હાલંડ અથવા નધરલેન્ડ.

એના ૧૧ પ્રાંતો છે.

મુખ્ય શહેરો.

આમ્સટર્ડામ—એ વાઈ નદી પર રાજધાનીનું શહેર છે, અને દુનિયાં મધેના મોટાં વ્યાપારી શહેરો મધેનું એ એક મોટા વ્યાપારનું મઠક છે. એમાં વહાણો બાંધવાની ગોદીઓ છે. અત્રેનું હીરા કાપવાનું કામ ઘણું વખણાયછે. વસ્તી ૨ લાખ, ૭૫ હજાર માણસની છે.

રાતર્ડામ—એ માઈ નદીપર વ્યાપારનું મોટું મથક છે.

હેગ—વાય ખૂણે, એમાં ધનસાફ કરવાની કોર્ટ છે. ઈંગ્લાંડના ત્રીજા ઉવિલિયમની તથા નામિયા ગણિત રાજ્ઞી જૂર્જેસની જન્મભૂમિ. પાદશાહાનું હમેસનું ઘણું અર્થ રેકાણું પણ એમાં જ છે.

હેડન—એ જૂની નીન નદીપર છે. આ શહેર ઉપર સ્પાનિયર્ડ લોકોએ સન ૧૫૭૩ માં ઘેરા નાખ્યો હતો, તે વેલાય હાંની આરતોએ શહેરના

ખચાવના કામમાં ભાગ લીધો હતો, તેની યાદગારીમાં સન ૧૫૭૫ માં આ શહેર મધ્ય એનાજ નામની એક મોટી વિદ્યાલય સ્થાપ્યામાં આવી છે. યૂટેક્ટ—એ હીન નદીપર છે. એમાં એક મોટી વિદ્યાલય તથા ઉનના કારખાણા છે. સન ૧૫૭૬ અને ૧૭૧૩ માં સ્પાનિયર્ડો સાથે થયેલા કોલકરાશે માટે એ પ્રખ્યાત છે.

ઓનિગન—એમાં પણ વહાણો ખાંધવાની ગોદીઓ અને એક મોટી વિદ્યાલય છે. હારલેમ—આ શહેરમાં લારેન્સ કાસ્ટરે સન ૧૪૪૦ માં છાપવાનો હેનર પ્રગટ કરીધો હતો એમ કેટલકિં ધારે છે. ટયુલિપ્સ અને ડાલ્યા વગેરેના શોભાયમાન ફૂલોના કાંદાની હાંથી મોટી નિકાસ થાય છે. ઉપસો લારેન્સ કાસ્ટર જેને ડચ લોકો છાપાના હેનરનો જન્મ આપનાર ગણે છે, તેની જન્મ જ્ઞમિ પણ એજ શહેર છે.

બંદરના શહેરો.

આમ્સ્ટર્ડામ,—રોત્તર્ડામ,—અને મિડલબર્ગ.

સાધારણ વિચાર.

હાલંડની લંબાઈ ઉત્તરથી તે દક્ષિણ સૂધી ૨૦૦ મૈલ, પહોલાઈ પૂર્વેથી તે પશ્ચિમ સૂધી ૧૨૦ મૈલ, અને એકંદર વિસ્તાર ૧૩૬૦૦ ચોરસ મૈલ છે. કૂલે વસ્તી નઝદિક ૩૭ લાખ માણસની છે.

હાલંડની હવા ઠંડી, શરદ, ને ધુમસ્યા છે. શિયાણો ઘણો સખ ગૂળે છે; તથા ઝાકલની તો કસી હદ નથી, અને પારકા દેશવાળાને તો તદન નામૂઆફ છે. એની ધરતી અતજ દાણાના પાક કરતાં ઘાસ ચારાને પાક આપવાને વધારે લાયક છે. આ દેશની જમીનમાં ખલિજ પદાર્થ કે ધાતુનું નામ પણ નથી; એટલુંજ નહીં પણ ખાંધકામ કરવાને પથર પણ નથી; જેમ ઈંગ્લાંડમાં સંખ્યાબંધ રસ્તાઓ છે, તેમ હાં અગણિત જાળાં નહેરો છે. આ દેશની જમીન સમુદ્રની સપાટીથી ઘણી ઉંચાણ

ગઈ છે, માટે સમુદ્રના પાણીથી દેશ ધોવાઈ ન જાય, તેટલાસાં મટો-
ડાંના મોટા મોટા પુસ્તાઓ બાળકોમાંથી બાંધી લીધામાં આવ્યા છે.

મુખ્ય વ્યાપારની જનસોમાં—માખણ, પનીર, સૂકી યા આથેલી માછલી
તથા સણ છે. એતીવાડી ધણીજ ઉત્તમ પ્રકારની છે. સણ, હોપ (જે
ખીર દારૂ બનાવવાના કામમાં આવેછે), તમાકુ અને ચક્રુંદર (જે મધથી
ફ્રાન્સમાં સાકર બનાવેછે), વગેરેની બારી નિપજ કીધામાં આવેછે.
હાલંડના લોકો જેઓને આપણે ડચ અથવા વલંડા કહીને બોલીએ છે,
તેઓ ઉદ્યોગી, હુશિયાર અને અચ્છા ખેડૂતા છે. તેઓ અંગની અને
ધરતીની સફાઈ તથા સુધ્ધડાઈ રાખનાર તથા હરેક કામ પાછળ મંડવાની
કાલજી રાખનાર, ગરીબો ઉપર રહેમદિલ, અને છૂટાપણુને ચહાનાર ત-
રીકે ધણા પ્રખ્યાત છે. તેમના દેશમાં બિન માગી ચૂનરો કરવાની
સખ્ત મનાઈ છે. ડચ અને બેલ્જિયમના મુખ્ય કરીને ચિત્ર વિદ્યામાં બહુ
પંકાયલા છે; તે સાથે ખીજા હોબર અને કામ કારીગારીમાં ધણા કુબલ છે.
સન ૧૫૭૬ માં તેઓએ સ્પેનના જૂલમમાંથી છૂટા થઈ પોતામાં પ્રજાસત્તાક
રાજ્ય ઉભું કર્યું હતું, પણ સન ૧૮૧૫ થી રાજનીતી હદવાળી કરીછે.
વસ્તીનો બે ભાગ પ્રોટેસ્ટન્ટ પંથના અને એક રોમનકેથોલિક પંથનો છે.

જર્મની.

એમાં ચાર મુખ્ય રાજ્યો, અને ૨૨ સંસ્થાનો છે.

મુખ્ય રાજ્યોમાં

પ્રુશિયા, સાક્સની, બવેરિયા, ને હર્વેઈમબર્ગ.

મુખ્ય શહેરો.

ફ્રાંન્કફર્ટ—મેન નદીપર, એમાં સન ૧૮૬૬ સૂધી જર્મનીની પાર્લમેંટ સભા
બેસતી હતી. હાં બહોળો વ્યાપાર છે. વસ્તી એક લાખને સુમારે છે.

હામ્બર્ગ—એલ્બ નદીપર. આખાં જર્મની મધે ઘણા બહોળા વ્યાપારનું એ શહેર છે. ફક્ત ઇંગ્લાંડ સાથનીજ વ્યાપાર ૨૦ અને નિકાસ ૧૦ કરોડ રૂપીઆની છે.

લૈપઝિક—સાક્સનીના રાજ્યનું એક મુખ્ય શહેર છે. અત્રે વર્ષમાં ત્રણ-વાર ચોપડીઆના મોટા મેલા બરાબ છે, અને તેમાં ચોપડીઆનો બારી ઉઠાવ થાય છે. હાં એક વિદ્યાલય છે.

ગ્રોટિગન—ગ્રાહો પછુ એક મોટી વિદ્યાલય છે.

મ્યુનિચ—ઇસર નદીપર. બવેરિયાના રાજ્યનું રાજધાની શહેર છે. એ શહેર સમુદ્રની સપાટીથી ૧૭૦૦ ફીટ ઊંચાઈએ છે. એમાં એક વિદ્યાલય છે.

હાનોવર—હાં બહોળો વ્યાપાર છે. નામીયા જર્મોતિગ શાસ્ત્રી સર ઉવિ-લિયમ હર્સેલની આ શહેર જન્મભૂમિ છે.

ન્યૂરેમ્બર્ગ—ટેટલીક શોધો માટે આ શહેર પ્રખ્યાત છે. નાના ઘડિઆ-જોની પહેલ વહેલી શોધ ૧૬ મી સદીમાં હાંજ થઈ હતી.

ડ્રેસડેન—એલ્બ નદીપર, સાક્સનીના રાજ્યનું રાજધાની શહેર. એમાં ઘણા નામીયાં ને કિમતી ચિત્રો, ઘણા નાદર કોતરકામો, તથા પૂરાંણી વસ્તુઓ, અને મહાબારત પુસ્તકખાના વગેરેનો ઘણો કિમતી સંગ્રહ છે. સન ૧૮૧૩ માં ફ્રેન્ચોએ હાં ક્રોત્હ મેલવી હતી.

સ્ટટગાર્ડ—એ ઉવેટ્ટેમ્બર્ગના રાજ્યનું રાજધાની શહેર છે. એમાં પછું એક પાદશાહી પુસ્તકખાનું છે; જેમાં ખાજાં પુસ્તકો સાથે ખ્રિસ્ત ધર્મના ૬૮ જૂદી જૂદી ભાષામાં લખાયલાં ૧૨ હજાર ધર્મ પુસ્તકો છે.

એમેન—ખીસર નદીપર, તથા **હ્યુબેક**—ટ્રેવ નદીપર એ પછુ ઠીક શહેરો છે.

બંદરના શહેરો.

હામ્બર્ગ, એમેન, હ્યુબેક, અલટોના, સ્ટેટિન અને કેઇલ.

સાધારણ વિચાર.

જર્મનીની લંબાઈ ૫૬૦ મૈલ, પહોલાઈ ૫૫૦ મૈલ અને એકંદર વિસ્તાર ૨ લાખ, ૧૦ હજાર ચોરસ મૈલ છે. વસ્તી કુલ ૪ કરોડ અને ૧૦ લાખ માણસની છે.

જર્મનીની જમીન વિષે સામઠી રીતે બોલ્યે તો તે ઘણી ખરી સપાટ મેદાન છે; તોળી દક્ષિણ અને પશ્ચિમ ભાગો પહાડી અને ડુંગરા ડુંગરથી ભરેલા છે. હવા ઘણું ફરીને મધ્યમ તથા મૂખાકારી ભરેલી છે; મગર ઉત્તરભાગ વધારે ઠંડો અને સરદ છે. ધરતી સાધારણ રીતે સારી છે; તથા ધાતુની પેદારામાં માતખર છે. રૂપું, ત્રાંબુ, લોઢું, સીસું, કલાઈ, પારો, જસત ગંધક, અને સિંધવ વગેરેની સારી ખાણો છે. હાંથી સણ, ઉત, આનાજ, તમાકુ, લાકડાં તથા દારૂની મોટી નિકાસ થાય છે. અષ્ટેનું ચીનીકાંગ સાઈ વખણાય છે. સાઈસનીના ભાગમાં મરીના જાતના મેદાની વરથી અને નિપજ બહેળી છે. કેળવણીની ખાખતમાં તો દુનિયાનો કોઈખી ભાગ કે દેશ એની બરાબર ઉતરી શક્યું નથી. આખી વસ્તીનો $\frac{1}{5}$ ભાગ નિરાળે જાય છે. સાત વખેની ઉમરનું બચ્ચું થયું કે બસ તેને નિગાળે મોકલવુંજ જોઈએ, એવા શકત ધારેછે. અને ૧૩ તો મોટી વિદ્યાલય છે; અને તેના મધૂર ફળો તરીકે ઉગી નિકળેલાંમાં કોલર ને હરશેલ જેવા જ્યોતિષ શાસ્ત્રીઓ; નીબર જેવા તવારિખ લખનાર; ગોથ ને સ્વીલર સમાન કવિઓ; હાઈમેન તથા રૂપેન સરખા ચિતારા; હેન્ડલ, મોઝાર્ટ, અને બીથોવેન, વગેરે સંગીત ઉસ્તાદો, અને ખીજા ઘણાંક મહા વિદ્વાન કોઈથી અનજાણા નથી. જર્મની જાતી ગૂણોમાં ઉદ્યોગી, પ્રમાણીક, ખોશ્વાં દિલના, વિચારી કામ કરનારા, એલમ હોતરમાં કુશળ, અને લડાયક છે. આજે યુરોપખંડ મથેના પહેલી પદવી વાળાં મોટાં રાજ્યો મથેનું એ એક બારી બળવાન રાજ્ય ગણાય છે. વ્યાપાર

વણુજમાં કે મોટાં કારખાણાઓમાં એટલી મોટી કે પેટલી પદવીએ હજુર આવી રાડયું નથી. એના નાનાં નાનાં અને છૂટાં છૂટાં રાખ્યો હોવાથી, દરેક છૂટાં રાખ્યવાળા પોતાની માડવી કે કૂરળ જુદા રાખી જકાત લેતા, જેથી વેપારીઓનો વખત જતાં અને મેહનત પડતાં વળી માલની કિમ્મતમાં એટલો તો વધારો થઈ પડતો કે કેથે તે માલ પોપાય નહીં કે લેવાવાળાને પરવરે નહીં. આ ઉપરથી સન ૧૮૧૮ થી દરેક ટેકાંએ રોકાવાનું અને જકાત ભરવાનું કહાડી નાખી છૂટાં છૂટાં રાખ્યવાળાઓએ એક વિચારથી એક મંડલીની મારફતે જકાત વસૂલ કરવાનું ઠરાવ્યું, જેથી હવે આગળ જેટલી હરકત રહી નથી. આ છૂટાં રાખ્યો ઉપર આગળ આશ્ચિયાવાળાની મુરખીગીરી હતી. તે સન ૧૮૬૬ માં મુશિયાવાળાએ લડાઈ કરીને પોતાને સ્વાધીન લીધી છે. હાંની વસ્તીના અર્ધા ભાગથી વધારે પ્રોટેસ્ટન્ટ પંથના અને બાકીના રોમનકેથોલિક પંથના છે, પણ તેમાં ૫ લાખ વાહુદી છે.

મુશિયા.

એ મધે ૮ પ્રાંતો છે.

મુખ્ય શહેરો.

ખર્લિન--સ્ત્રી નદીપર, આખાં જર્મન રાહાનરાહતનું રાજધાનીનું શહેર છે. એ ધણું શોભાયમાન અને મોટા પહોલા રસ્તાઓની ખંબે બાજુ-ઓએ લિજીડીના ઝાંઝાની હાર લગાડી ખૂબ દેખાવડું કીધું છે. એમાં ૭ લાખથી વધારે માણસની વસ્તી છે. આ શહેરમાં દાખલ થવાને ૧૬ ભાગળો યાને મોટા દરવાજા છે. એમાં એક મોટી વિદ્યાલય છે.

ધસલા--ઓડર નદીપર, સ્લિસ્યાના ભાગનું મુખ્ય શહેર છે. સણ તથા ઉનના મહાભારત કારખાણાઓનું અને મુખ્ય કરીને આસ્ટ્રિયા સાથના ધણા ભારી આપારનું મઠક છે. એ મધેખી એક વિદ્યાલય છે.

ડાન્ટઝિક—વિસ્તૃત નદીપર, અનાજના વ્યાપારનું ઘણું મોટું બંદર છે.
કોનિગસબર્ગ—પેરગેલ નદીપર, લાકડાંના વ્યાપારનું મોટું બંદર છે. અહીં
પણ એક વિદ્યાલય છે.

માગડિબર્ગ—એલ્બ નદીપર, ઘણું મજબૂત કિલ્લેબંધી કાવેલું એક પૂરાંણું
અને વસાવેલું તથા બહોળા વેપારનું શહેર છે.

હાલી—એ સાલ નદીપર, એમાં એક મોટી વિદ્યાલય છે. સંગીત શાસ્ત્રના
ઉસ્તાદ હેન્ડલની એ જન્મભૂમિ છે.

કોલાન—પશ્ચિમે હ્રીન નદીપર, એમાં એક ઘણુંજ મહાભારત અને મોટું
દેવળ છે. જે સન ૧૨૪૮ ના સાલથી બાંધવા માડ્યું હતું. બરવા
ચોપડવા તથા પીવાનો કોલાનવાટર હાં બને છે.

બંદરના શહેરો.

ડાન્ટઝિક, કોનિગસબર્ગ અને મેમલ.

સાધારણ વિચાર.

પુરિયાની લંબાઈ પૂર્વથી તે પશ્ચિમ સૂધી ૮૦૦ મૈલ, પહોલાઈ ઉ-
ત્તરથી તે દક્ષિણ સુધી ૪૭૦ મૈલ, અને વિસ્તાર ૧૩૭૦૦૦ ચોરસ મૈલ છે.
વસ્તી ૨ કરોડ, ૪૦ લાખ, અને ૪૦ હજાર માણસની છે.

પુરિયાની હવા પશ્ચિમ જર્મનીના ભાગની હવાને ઘણી નજદિક
મલતી છે; મગર પૂર્વ ભાગે વધારે ઠંડી છે. અહીંના મધ્ય ઉંઠાળો
ફ્રાંસના પશ્ચિમ ભાગ ઉપરના ઉંઠાળા જેવો ગરમ છે. જમીન સપાટ
અને કસમાં ઉતરતી છે. માગડિબર્ગના ભાગમાં સારી ખેતી ચાલે છે.
આ દેશની જમીનનો પાંચમો ભાગ લાકડાંના જંગલોથી ભરેલો છે. ધા-
તુની પેદાશ ઓછી છે નહીં. માત્ર હાંનોવરના ભાગમાં કંઈક નિપજ છે
ખરી. મુખ્ય વેપારની જાણસોમાં સણ, ઉન, લાકડાં તથા અનાજ છે.
મુખ્ય કારખાણાવાળા ભાગો સિલ્કરયા અને કિલ્લબર્ગ છે. પૂર્વ બાજુએ

સમુદ્રના કિસ્તાપરથી ફેરવે મલે છે. (કેળવણી વિષે જર્મનીના ભાગમાં જોવું.) મુશિયા એક પાદશાહી દરબજાએ સન ૧૭૦૦ ના વર્ષથી ગણાવા લાગ્યું. અહીંની રાજનીતિ હદવાળી છે. મુશિયાનો પાદશાહ તે જોડાયેલા જર્મન રાજ્યોના રાહનરાહ તરીકે સન ૧૮૭૨ થી ગણાવા લાગ્યો છે. અંગ્રેજી વસ્તીનો ફક્ત ભાગ પ્રોટેસ્ટન્ટ પંથનો અને બાકીના બે ભાગમાં જૂથોરન તથા રોમનકેથોલિક પંથના છે.

ડેન્માર્ક.

એ રાજ્ય ચાર ભાગોમાં વહેંચાયેલું છે.

જૂલાન્ડ, આર્થિપેલેગો, આર્ધસલાન્ડ ને ફેરોના ટાપૂઓ.

મુખ્ય શહેરો.

કોપેનહેગન—રાજધાનીનું શહેર, ઝીલાન્ડ બેટમાં છે. એમાં ૧ લાખ, ૮૦ હજાર માણસની વસ્તી છે. સન ૧૪૭૮ ના વર્ષથી અહીં એક મોટી વિદ્યાલય સ્થાપવામાં આવી છે. હ્યાં ૪ લાખથી વધારે પુસ્તકોનું એક મોટું પાદશાહી પુસ્તકખાણું છે. અહીંની વિદ્યાલોકરને લગતી મંડળી દુનિયાના સૂચકેલા ભાગોમાં જાણીતી છે. એ એક પંદર પાણી છે.

અલસિનોર—ઝીલાન્ડ બેટમાં છે. એ તરી જકાતનું ઠેકાણું છે.

સાધારણ વિચાર.

સન ૧૮૬૪ માં વિયના શહેરમાં કોલકરાર થયા તે આગમય આ દેશનો વિસ્તાર ૨૧૮૫૬ ચોરસ મેલ હતો; તથા વસ્તી ૨૭ લાખ, ૮૦ હજાર માણસની હતી; પણ છેલ્લી લડાઈમાં આ દેશનો કેટલોક સાથે ભાગ મુશિયાવાળાએ લઈ લીધાથી સન ૧૮૭૦ માં આ દેશનો વિસ્તાર ૧૪૮૦૯ ચોરસ મેલ અને વસ્તી ૧૭ લાખ, ૮૫ હજાર માણસની રહી હતી. તેમાં આ દેશને લગતાં ફેરો તથા આર્ધસલાન્ડનાં ટાપૂઓનો

વિસ્તાર અને વસ્તી મેળવ્યે તો કૂલે વિસ્તાર ૫૪૮૪૦ ચોરસ મૈલ, અને કૂલે વસ્તી ૧૮ લાખ, ૨૬ હજાર માણસની છે.

ડેન્માર્કની હવા જર્મનીની હવા કરતાં વધારે તરમ અને સ્કાટલેન્ડની હવાને ઘણી મલતી છે. આસમાન વાદળાંઓથી ભરેલું તથા વરસાદનો મારો ઝળસેલો હોય છે. દક્ષિણ ભાગની જમીન કૃષ્ણવંત અને સારી ખેડાયેલી છે; પણ ઉત્તર તરફની તો સપાટ, શતી રેતીની, અને ઉજડ મેદાન છે. મુખ્ય પાક અનનાશુનો છે. અંતે ફારખાણો તો માત્ર નામનાજ છે, મગર વ્યાપાર ઠીક છે. આયાત માલમાં કોયલો, લોહું, નિમક, લાકડાં, ડામર અને મેવો તથા દારૂ વગેરે. નિકાસ માલમાં—અનાજ, માખણ, ઘોડા, ખજાનું, નિમક દીધેલું માસ, ચામડાં, ઢિન અને મધ વગેરે છે. કોસ્તા ઉપર માછલાં મારવાના ધંધાથી લોકોના મોટા ભાગને ઠીક રોજગાર મળેલો છે. આ લોકો સજાત પાંધાના, એકમાર્ગી, કરકસરના અને બારે ઉદ્યોગી છે. રાજ્ય તરફથી સકલ ધારાએ કે દરેક રહેવાસીએ કેળવણી લેવી તથા આપવી; એટલે હ્યાનો ગમે એવો પણ રહેવાસી લખી વાંચી તો જાંજોળ જાંજોળ. આ લોકો જૂથેરન પંથી છે. રાજનીતિ હદવાળી છે.

સ્કાનિનેવિઆ (સ્વીડેન અને નોર્વે મલીને.)

નોર્વે.

એમાં ૬ પ્રાંતો છે.

મુખ્ય શહેરો.

ફિસચ્યાના—રાજધાનીનું શહેર, એમાં વાર્ષિકાય રહે છે. વસ્તી ૬૫ થી તે ૭૦ હજાર માણસની છે. હાં એક વિદ્યાલય છે.

બર્ગન—એ બહોળા વ્યાપારનું મઠક છે. અહીંથી સૂકી માછલીની મોટી નિકાસ થાય છે.

કાંગસપ્તર્ગ—એમાં રૂપાની ખાણ છે.

રોરાઝ—એમાં ત્રાંબાની ધણી મોટી ખાણ છે.

હામ્મરફેસ્ટ—પશ્ચિમ કોસ્તાપર; યૂરોપના ભાગમાં સર્વેથી ઉત્તરમાં ઉત્તરે એ રાહર આવ્યું છે. અહીં ઉન્હાળાના આપ્પા બે માસ સૂધી સૂર્ય અસ્ત પામતો નથી, અને સૂર્યની રેશનીમાં કંઈબી આવો ન પડતાં એમની એમ મળ્યા કરે છે.

બંદરના રાહેરો.

કિસત્યાના, બર્ગન અને ડરામ્બેન.

સાધારણ વિચાર.

નોર્વેની લંબાઈ ઉત્તરથી તે દક્ષિણ સૂધી ૯૦૦ મૈલ, પહોલાઈ પૂર્વથી તે પશ્ચિમ સૂધી ૨૬૦ મૈલ અને વિસ્તાર ૧૨૩૦૦૦ ચોરસ મૈલ છે. કૂલે વસ્તી ૧૭ લાખ અને ૧૧ હજાર માણસની છે.

નોર્વેનો મુલુક યૂરોપના બીજા દેશો કરતાં વધારે પહાડી છે. તેમાં બરફના મેદાનો, પાણીના મોટા ધોધવા, સરોવરો, ઉમી ટેકડીઓ અને પાંદળિ જાતના ઝાડોના જંગલોના કંઈ ટોટા નથી. આથી કરીને આપ્પા દેશની જમીનનો માંન માન એકથોમો ભાગ જમીન ખેતીવાડીના કામમાં આવી શકી છે. પહાડોની જે હાર લાગી છે, તે મધે ઉત્તરમાં કોલનની, મધ્યમાં ડૉન્ક્રિલ્ડની, અને દક્ષિણમાં હોર્ડેનજર ફિલ્ડની હારો લાગી રહી છે.

નોર્વેની હવા નિશીગી છે, જેથી કરીને ત્યાંના રહેવાસીઓની ઊંમર ઘણી લાંબી હોય છે. ત્યાંના રિયાળો ધણો લાંબો અને ધણો સખ્ત ગૂંજર છે. નવદિક ૮ થી તે ૯ માસ સુધી તે આણુ રહે છે; વળી મધ્ય ઉન્હાળામાં કેટલાંક અયવાડમાં સૂધી સૂર્ય અસ્ત પામતો નથી. ઉન્હાળો ત્રણ માસ રહે છે, અને તે સખ્ત ગૂંજર છે. સપ્ટેમ્બરથી તે એપ્રિલ માસ સૂધી આપ્પા દેશમાં બરફ રહે છે.

નોર્વેનો ઉત્તર ભાગ ઉબડ છે, લેકિન કોસ્તો માછલાંથી ભરપૂર છે. ખીજા ભાગે પાંધન જાતના લાકડાંના જંગલ, તથા કિમતી ધાતુઓની આશોથી ભરેલા છે. મુખ્ય ધાતુઓમાં રૂપું, તાંબુ અને ધણી સારી જાતનું લોહું છે. અત્રે અનાજનો પાક થોડાજ ઉતરે છે. નોર્વેન્યન લોકોની મોટામાં મોટી દાલત કિમતી ધાતુઓની આશો, લાકડાંના જંગલો અને માછલાંથી ભરેલો કોસ્તો છે. નોર્વેન્યન લોકો સાદા, ષરણાચાર, નિષ્કપટી, બહાદુર ને ઉદ્યોગી છે. તેઓની લાખી ઉમરનું આ પણ એક કારણ છે કે તેઓ શીતભાત તથા મોજા મજલમાં હમેસ મોતાજસર રહે છે. કેળવણીનો પરસારો તેઓના દરેક વર્ગમાં થયો નથી. સન ૧૮૧૪ માં નોર્વેને સ્વીડન સાથે જોડી બેઠું એક રાજ્ય કરવામાં આવ્યું છે; તો પણ ધારા બાંધવાનું અને સત્તા રેવતના પસંદ કાંધેલા વડાલાનાજ હાથમાં રાખ્યાં છે. આગળ તેઓ દર ત્રણ વર્ષે એકઠા મળતા હતા, પણ હવે હર સાલ મળે છે. આ લોકો જૂથેરન પંથના છે.

સ્વીડન.

એમાં ત્રણ પ્રાંતો છે.

મુખ્ય શહેરો.

સ્ટોકહોમ—આદિતક સમુદ્ર અને મીલર સરોવરના સંગમ ઉપર રાજધાની શહેર છે. કોઈવાર એને ઉત્તરનું વેનિસ કહીને પણ કહે છે. એમાં ૧ લાખ, ૩૩ હજાર અને ૮ સો માણસની વસ્તી છે. શિયાલામાં એ શહેરનો દેખાવ કંઈ અજબ થઈ રહે છે.

અપસલ—ઉત્તરે, એમાં એક ધણી નામીયો વિદ્યાલય છે. આ વિદ્યાલયમાં ખૂબરતી તવારિખનો નામીયો પંડીત લિનીઅસ એક શિક્ષાગૂરૂ તરીકે રહ્યો હતા. આ શહેરની નજદિકામાં ધણી ઉત્તમ લોઠાની ખાણ છે.

ગોઠનઅર્થ—આપાર તથા વસ્તીમાં સ્વીડન મધ્યે એ બીજાં રાહર છે.

કાર્લસ્કોના—દક્ષિણમાં, સ્વીડનના અરમાર (દરિઆઈ લશ્કર) ની જગો છે.

સાધારણ વિચાર.

સ્વીડનની લંબાઈ ઉત્તરમાં તે દક્ષિણ સુધી ૯૦૦ મૈલ, પહોલાઈ પૂર્વથી તે પશ્ચિમ સુધી ૨૦૦ મૈલ અને એકંદર વિસ્તાર ૧૭૦૪૦૦ ચોરસ મૈલ છે. વસ્તી ૪૧૯૦૦૦૦ માણસની છે.

જે કે આ દેશનો ઉત્તર ને પશ્ચિમ ભાગ પહોડાથી ભરેલો છે, તોપણ બીજો ભાગ સપાટ છે. છાલકાં તળીઆંની ઝડપથી વહેતી ધણીક ધીમ્મા ધરાશયંધ પહોડામાંથી નિકળીને હેઠાંણમાં ઉતરી પડે છે, તેઓમાં મુખ્ય ઝોટા, છ સાળાઓમાં પશ્ચિમ તરફ; ડાલ-પૂર્વ તરફ; અને ટોન્યો ઉત્તર તરફ વહે છે.

સ્વીડનની હવા શિયાળામાં ધણી સરદ છે, તેમાં ઉતરે તો ધણી; તેમજ ઉનાળામાં ગરમી પણ તેવીજ રાખ મારે છે; ઝાડપાત તથા તરતર-કાર ધણા થોડા વખતમાં ઉગા નિકળે છે. કેટલીક જગાએ તો ફક્ત ત્રણ માસની મુદતમાં અનાજની વાવણી તથા તેની શાપણી વગેરેનું સર્વ કામ પૂરું થાય છે. દેખાવમાં તથા પેદારમાં સ્વીડન, નોર્વેને મલતો છે. એતી-વાડી કે કારખાણા કોઈ રીતે આગળ વધતી હાલતમાં નથી. આ દેશની મુખ્ય હાલત ધાતુ તથા લાકડાં છે. લાકડાંના જંગલોથી આખા દેશની જમીનનો નઝદિક પા ભાગ રોકાય છે. આ દેશના મધ્ય ભાગમાં ડાલ નદીની પાસે ધણીજ કિંમતી લેઢાંની ખાણ છે, જે દુનિઆં વચ્ચે સર્વેથી સરસ ગણાય છે. આ દેશમાં ત્રાંબાની પણ ખાણ છે. આ પેઢિ ધાતુઓની નિકાસ જરૂરિયાં થાય છે. હમણા હમણા અનાજની વાવણી ઉપર એટલું તો આખા આપવામાં આવ્યું છે. કે સન ૧૮૧૫ ની આગ-મચ આ દેશ ખાતે અનાજની આયાત થતી હતી, ત્યાં હવે આ દેશ પોતાના

અપ જોગ રાખીને, અહાર દેશાવર આતે તેની નિકાસ કરી શકેછે. આ દેશના લોકો સારી કેળવણી લીધેલા છે. તેઓમાંના જેવી સખસ ભ્યાંસૂધી તેમનું ધર્મ પુસ્તક વાચી નહીં શકે, ત્યાંસુધી તે આસામી ધારાની નજરમાં હલકું ગણાયછે. આ લોકો હિંમતી, ઉદ્યોગી, ખુશ મિત્રજી અને દયાલુ દિલના છે. રાજ્યનીતિ હદવાળી છે, અને ધર્મ ધૈર્યન પંથી છે.

સ્વીડનની ઉત્તરે લાપ્લાંડ નામે ૧ લાખ, અને ૫૦ હજાર ચોરસ મેલના વિસ્તારની જમિનનો એક મોટો ભાગ આવ્યો છે. અહીં વસ્તી ૬૦ હજાર માણસથી વધારે નથી; અને લોકો એટલા તો ટિંગણા છે, કે ખાલજેજ આર કીટની જિઆઈએ તો ડેઈજિ વધી શકેછે. આ દેશના કેટલોક ભાગ રિપાને અને કેટલોક સ્વીડનને કુકત નામના તરે છે. અત્રેની ઠંડીનો દરેક સૂમાર નથી. જેમ કેટલાંક અથવાડયાં સૂધી સૂર્યનું ઉગવું થતું નથી, તેમ વધી કેટલાંક અથવાડયાં સૂધી સૂર્ય અસ્ત પણ થઈમતો નથી. ત્યાંના લોકોનું જીવતર, માલમિલકત, તથા જંદગીનો આધાર માત્ર તેમના રેંડિયર જાતના હરણો છે. તે જનાવરને વગર પેડાંની ગાડીમાં જોડીને અહીંથી તહીં ખરકના મેદાનમાં ભટકે છે; તેનું દૂધ પીધામાં તથા પનીર બનાવવામાં લેછે, તેનું માસ ખાય છે, તેના આતરડાંની દોરી બનાવે છે, અને તેના આમડાંથી તેઓ પેતાના અંગ ઢાંકેછે. ધર્મ કંઈક ખ્રિસ્તિ અને કંઈખી મૂર્તી પૂજક છે.

રશિયા.

એમાં પર પ્રાંતો છે.

મુખ્ય શહેરો.

સેન્ટપીટર્સબર્ગ—રાજધાની શહેર નીવા નદીપર સન ૧૭૦૩ માં પીટર ધિ એટ બાદશાહએ વસાવ્યું. દૂનિઆમાં રાજધાનીના જે જે ધણા સારાં શહેરો ગણાય છે, તેઓ મધિનું એ એક છે. એમાં રસ્તા

ને ચોક, સરકારી જાહેર ઈમારતો તથા મહા પૂરણોના આવકાં અને મિનારાઓ વગેરેની ગોઠવણ અને રચણા ઘણી સરસ તથા ચોકસ રીતે કરી છે. છેલ્લા રાહતરાહા અલેકઝાંડરની યાદગારીમાં ૧૫૦ ફીટની ઉચાઈનો રાતા અનેટ જાતના પથરોના એક મીનારો ઉભો કરાયો છે, તેનો જ સ્થંભ તે ૮૪ ફીટ લાંબા અને ૧૪ ફીટ જાડાઈના માત્ર એકજ પથરોના બનાવેલો છે. એમાં એક મોટી વિદ્યાલય છે. વસ્તી ૬ લાખ, ૭૦ હજાર માણસની છે.

માસ્કો—માસ્કો નદીપર, રશિયાની સન ૧૨૯૬ થી તે ૧૭૦૩ સુધી રાજધાની રાહેર હતું. સન ૧૮૧૨ ના વર્ષમાં નેપોલિયન બોનાપાર્ટના રમખાણમાં રશિયનોએ પોતેજ એ રાહેર બાળી નાખ્યું હતું, પણ ત્યારબાદ પાછું વસાવ્યું છે. એમાં ૪ લાખ માણસની વસ્તી છે.

રૈગા—રૈગાના અખાત પાસે વિંના નદીપર મોટું બંદર છે. હાંથી લાકડાંની બારી નિકાસ થાય છે.

આખેન્જલ—ઉત્તર વિંના નદીપર મોટું બંદર છે. સપ્ટેમ્બરથી તે જુલાઈ સુધી બરફ બંધાયેલી એ બંદર બંધ પડે છે. સેન્ટ પીટર્સબર્ગ બંધાયા પહેલાં રશિયામાં માત્ર એકલું એજ બંદર ગણાતું હતું.

ઓહેસ્કા—દક્ષિણ કાળા સમુદ્રપર ઘણું મોટું અનાજની બારે નિકાસનું બંદર છે. એ સન ૧૭૯૨ માં બંધાયું હતું.

કોન્સ્ટાન્ટ—પશ્ચિમે એક નાના ટાપુપર ઘણુંજ મજબૂત કિલ્લેબંધી કીલું રશિયન દરિયાઈ લશ્કરનું મુખ્ય મઠક છે. એને કોઈવાર બાલ્ટિકનું માલ્ટા કરીને પણ કહે છે.

ટયૂલા—માસ્કોની દક્ષિણ બાજુએ, લોદાંની ખાણો, અને હથિયારો બનાવવાના કારખાણોનો મોટો પ્રખ્યાત છે. એને રશિયાનું બર્મિંગહામ કહીને કહે છે.

ખિરસાન—દક્ષિણે નાઈપર નદીના મૂખ આગળ. હાં સન ૧૭૬૦ માં જંગ મિત્ર હાવડ મળુ પાંચો.

વૉર્સા—એ વિસ્તૂલા નદીપર, આગળ પોલાન્ડના રાજ્યનું એ રાજધાની શહેર હતું.

નિજનીનવગોર્ગ—વાલગા નદીપર, હાં હરશાલ તારીખ ૧ લી જુલાઈથી ૬ અથવાડ્યાં સુધી એક ઘણોજ દૂનિઆ વચ્ચે મોટા મેળો ભરાય છે; જેમાં યુરોપના દરેક ભાગમાંથી, તથા એશિયા મધ્યથી આવેલા વ્યાપારીઓની વગેરે નઝદિક ૫ લાખ માણસની સંખ્યા એકઠી થાયછે; અને તેમાં કરોડો રૂપિયાના માલની લેવર દેવર થાયછે.

સેઆસ્તપોલ—એ ક્રિઆના દ્વિપકલ્પમાં છે. રશિયન લોકોનું કાળા સમુદ્રપર અરમાનું મોટું મઠક હતું, પણ સન ૧૮૫૫ ની મોટી લડાઈમાં અંગ્રેજ તથા ફ્રેન્ચના એકસંપી લશ્કરે તુર્કસ્થાન વાલાની પક્ષમાં રહીને એ ઉપર બાર માસ સુધી ઘેરા નાખ્યા બાદ બાળીને ઉડાવી નાખ્યું.

બંદરના શહેરો.

બાહિલક સમુદ્રમાં.....પીટર્સબર્ગ તથા રૈગા.

વાઈટ સમુદ્રમાં.....આર્ખેન્ગલ.

કાળા સમુદ્રમાં.....ઓડેસા.

આઝોવના સમુદ્રમાં.....ટાગેનરોંગ અને

ક્રિઆસ્ચિયન સમુદ્રમાં.....આસ્ત્રાકાન.

સાધારણ વિચાર.

રશિયાની લંબાઈ ઉત્તરથી તે દક્ષિણ સુધી ૨ હજાર મૈલ, પહોલાઈ પૂર્વથી તે પશ્ચિમ સુધી ૧૫ સો મૈલ, અને વિસ્તાર ૨૨ લાખ, ૮૦ હજાર ચોરસ મૈલ છે. કૂલે વસ્તી ૭ કરોડ, ૨૦ લાખ માણસની ગણાય છે. આ દેશ જેમ મોટા વિસ્તાર વાળોછે, તેમ તે અનેક પ્રકારની જમિન, અને તરેહવાર હવા ધરાવે છે. આ દેશની મધ્ય ભાગની જમિન કૃષ્ણ

વેંત છે. હાંના ઉંદાળો નંમ ખૂબ્ય ગરમે છે, તેમ શિઆળો કુકડતી ડુંડાથી બેહદ હકલાવે છે. શિઆળો નવ માસ સુધી ચાલુ રહેછે. ઉત્તર તરફનો ભાગ તો ઉંદાળામાં પણ કંઈક જાડાં મુઠ્ઠી પરફથી ઢંકાઈ રહેછે. આખા દેશની જમીનનો છોડો ભાગ ખેડાયછે, અને લાકડાંના જંગલોથી આખા દેશનો ૧૫ ભાગ જમીન રોકાયેલી છે. મુખ્ય પેદારમાં લાકડાં, સાણ, ચામડાં, ઊંત, ગીરુ, તાર, ડામર, લાખ, તથા મધ, દોરડાં, ચરખી, વગેરે છે. મુખ્ય કારખાણા જાડાં સાણના, ચામડાંના, અને રૂના છે; મગર તે કસા દિસાખ કે કરી ગણુનિમાં લેવા બેગ નથી. અહીંના ઘરો, મહાકામો અને રસ્તાઓની જમીન એ સંવેનાં પાંચકામમાં લાકડું વાપરેલું હોયછે. લોકો કેળવણી તથા સુધરાઈની ખાખતમાં યુરોપના ધણા ખરા દેશોના લોકો કરતાં ઘણા ઉતરતાં તથા પછાત પડેલી હાલતમાં છે. અહીંની રાજનીતિ આપખુદ છે. આ દેશનો રાહતરાહા જેને ઝાર કરીને કહેછે, તે રાખ્યનો તેમ ધર્મનો પણ સંવેથી વરો ગણાય છે. આ લોકો ખ્રિસ્તિ શિક્ષર્ચ પંચના છે.

આસિયા.

એમાં ૧૪ પ્રાંતો છે.

મુખ્ય શહેરો.

વિએના—ડાન્યૂબ નદીપર રાજધાનીનું શહેર છે. એમાં ૬ લાખ માણસની વસ્તી છે. એ ઉપર તુર્કીઓએ સન ૧૫૨૯ અને ૧૬૮૩ માં મળી બે વાર ઘેરો નાખ્યો હતો; વળી ફ્રેન્ચોએ સન ૧૬૦૬ માં અને ૧૬૦૯ માં એમ બે વાર લઇ લીધું હતું. યુરોપના રાખ્યવાળાઓની સત્તા તથા ૬૬ વિએના એકમેકમાં થયેલા સન ૧૮૧૫ ના નામીઆ ડોલકરારો ને વિએનાના ડોલકરારોને નામે પ્રખ્યાત છે તે એજ શહેરમાં થયા હતા.

પ્રેસ્બર્ગ—ડાન્યૂબ નદીપર હંગરીની અસલની રાજધાની; અને રાજદ્વારી સગા મળવાની જગા.

પેસ્થ ને ખ્યુડા—ડાન્યૂબ નદીપર, હંગરીની રાજધાની છે. એમાં ૨૫ લાખ માણસની વસ્તી છે.

ટેમ્કેઝિન—એ પણ હંગરીના ભાગમાં છે. એમાં વ્યાપારની જાણસો બનાવવાના કારખાણા છે.

ઈન્સબ્રક—એ ઈન નદીપર, એમાં ફેરામ, ઉન અને સૂતરના કારખાણા છે. હાં એક વિદ્યાલય છે.

સ્વિમનિટ્ઝ—એ હંગરીના ભાગમાં છે. એમાં અને એની નજદિકીમાં શોના રૂપાં તથા સીસાની નામીચી ખાણો છે.

ક્રાકો—વિસ્ત્યુલા નદીપર, આગળ પોલાન્ડના ભાગનું રાજધાની રાહેર હતું; પણ સન ૧૮૪૬ થી એ રાહેર આસ્ટ્રિયાને તામે થયું છે.

ત્રિએસ્ટ—આફ્રિયાટિક સમુદ્રપર મોટું બંદર છે.

ટોકો—અહીંના વાઈન દારૂ માટે એ પ્રખ્યાત છે.

બ્રેગ—બોહિમિયાના ભાગનું રાજધાની રાહેર છે. એમાં જૂનામાં જૂની વિદ્યાલય, તથા ૩ અને સણના કારખાણા છે.

લામબર્ગ—એમાં અનાજનો બહુલો વ્યાપાર ચાલે છે. હાં પણ એક મોટી વિદ્યાલય, અને ઉન તથા રૂના કારખાણા છે.

બંદરના શહેરો.

ટ્રિએસ્ટ, ફાઈઅમ, અને રાગુસા.

સાધારણ વિચાર.

આસ્ટ્રિયાની લંબાઈ પૂર્વથી તે પશ્ચિમ સૂધી ૭૪૦ મૈલ, પહોળાઈ ઉત્તરથી ને દક્ષિણ સૂધી ૪૮૦ મૈલ, અને વિસ્તાર ૨૪૦૦૦૦ ચોરસ મૈલ છે. વસ્તી ૩ કરોડ, ૬૦ લાખ માણસની ગણાય છે.

આસ્ત્રિયાનો મુલૂક ધણાક જૂદા જૂદા ભાગોથી થાયલો છે. જેમ જ્ઞાની જમિન, હવા, અને વરતી તરેહવાર તથા જુદી જુદી છે, તેમજ વસ્તીની ભાષા, માલમલન, અને રીતભાત પણ જુદી જુદી છે. આસ્ત્રિયાવાળાએ ધણાક નાના રાજ્યો ધણું કરી સલાહ સંપન્નથી તથા સમજૂતીથી પોતાનામાં મેળવી લીધાં છે; અને હજૂર પોતાની આ જૂની રીત ગરબ તથા કામ પડતે વાપડવાને ગુટે ચા નહીં તે કહી રાકાવું નથી.

આ દેશને નઝદિકે ૬ ભાગ પહાડી છે. ખેતીવાડી અને વ્યાપાર જોડે સારાં છે, મગર આગળ વધતી હાલતમાં નથી. કારખાણા કંઈ નથી, એમ નહીં, પણ સંખ્યામાં કે રાહિતમાં ચઢતાં નથી એ ખરું. દુનિઆમાં થોડાજ ભાગો કે દેશો એવા હશે જે આસ્ત્રિયાની ધાતુઓની ખાણોની ખરાબરી કરી રહે. હંગરી તથા ત્રાન્સિલવેનિયાના ભાગોમાંથી સેનું; હંગરી તથા બોહિમ્યાના ભાગોમાંથી રૂપું; કારિનથિયા, સ્ટિરિયા, ગાલિસિયા, કાન્થોલા, હંગરી, તથા બોહિમ્યામાંથી લોહું; ગાલિસિયા, હંગરી, તથા મોરાવિયામાંથી ત્રાંબું; ગાલિસિયા, કારિનથિયા, હંગરી, બોહિમ્યા, અને કાન્થોલામાંથી સીસું; આર્ધિમાંથી પાશ; બોહિમ્યા, મોરાવિયા, કારિનથિયા, કાન્થોલા, તથા સ્ટિરિયામાંથી કોપળો; અને ગાલિસિયા, ત્રાન્સિલવેનિયા, હંગરી, તથા ઉત્તર આસ્ત્રિયામાંથી સિધવ મળે છે.

આસ્ત્રિયાની ખાણો ધણી ખરી અખૂટ જણાય છે; જેમાંની કેટલીકતો આજ બે હજાર વર્ષ થવાં શેમન લોકોથી ખણાવી તથા વપરાતી આવી છે ને તોખી હજૂર વગર ખૂટે પૂરી પડતી આવી છે. કોકોની પાસે જે સિધવની માતખર ખાણ છે, તે સન ૧૨૫૩ થી વપરાતી આવી છે; અને કદાચ દુનિઆમાં એ એવી એક જ હશે. વળી બોહિમ્યાવાળો ભાગ એટલું સણ પેદા કરે છે, જે યુરોપના કોઈપણ દેશની નિપજ સાથે ખરાબરી કરી રહે. આ મુલૂકના કેટલાંક પ્રાંતો રેશમ, અને વાઈન ફારની પણ પેદાશ કરી આપવામાં કંઈ આજ નથી.

આશ્ચિયાવાળાની રૈયત એકજ કામ કે એકજ પ્રજાની નથી. તેઓમાં ઇટાલિયન, વાળેશિયન, જર્મન, હંગેરિયન, તથા મેગિયરસ વગેરે છે; જો-
ઓમાં ઓછામાં ઓછી ૧૭ ભાષા બોલાય છે, અને વપરાય છે. જો
આશ્ચિયાવાળાના રાજ્યની કુદૃષ્ટિ નબળાઈ ગણાતી હોય તો આ તેની રૈય-
તમાં જુદી જુદી પ્રજા અને જુદી જુદી કોમોથી છે. લોકો જુદા જુદા
વિચાર ને આચારના એટલે અરસપરસ પરની લાગણી કમ, એ ખૂદરતી
છે. અહીંની રાજ્યનીતિ ઘણીક રીતે આપખુદ છે. ધર્મસંબંધી બાબ-
તમાં શહાનશાહી કુટુંબ અને ૩૦ લાખ હંગેરિયનો પ્રોટેસ્ટન્ટ પંથના છે;
૨ કરોડ ને ૫૦ લાખ રોમન કેથોલિક પંથના છે; ૩૫ લાખ ગ્રિકચર્ચ
પંથના છે; અને ૧૦ લાખ મુસાઈ યાને યાહૂદી છે.

સ્વિત્ઝર્લાન્ડ.

એના ૨૨ ભાગ અથવા જીલ્લા છે.

મુખ્ય શહેરો.

બર્ન—આર નદીપર રાજધાનીનું શહેર છે. એમાં એક વિદ્યાલય અને
કુદૃષ્ટ કારખાણ છે. વસ્તી ૩૧ હજાર માણસની ગણાય છે.

જુરિચ—એમાં એક નામીયી વિદ્યાલય છે, તથા મોટાં કારખાણ છે.

એ સ્વિત્ઝર્લાન્ડનું આથેન્સ શહેર ગણાય છે.

જનીવા—એ એજ નામના સરોવર પાસે હોન નદીપર છે; એમાં ૪૧
હજાર માણસની વસ્તી છે. એ શહેરમાં ઘડિયાળો તથા કિંમતી ઝ-
વરાત કામ સાંઈ બને છે.

બાસ—હાઇન નદીપર, એ રોમના વ્યાપારનું મઠક છે. એમાં વારાફરતી
રાજ્યસભા મળે છે. હાં પણ એક વિદ્યાલય છે. એ શહેર યૂનર ગણિ-
તશાસ્ત્રી, તથા હાઇબેત ચિતારાત્રી જન્મભૂમિ ગણાય છે.

ફ્રીબર્ગ—એ સાન નદીપર છે.

સાધારણ વિચાર.

સ્વિત્ઝર્લ્લાંડની લંબાઈ પૂર્વથી તે પશ્ચિમ સુધી ૨૦૦ મૈલ, પશ્ચિમથી તે દક્ષિણ સુધી ૧૪૦ મૈલ, અને વિસ્તાર ૧૫૭૧૬ ચોરસ મૈલ છે. કુલે વસ્તી નર્મદિક ૨૭ લાખ માણસની છે.

યુરોપમાં સ્વિત્ઝર્લ્લાંડ એક નાનો પણ અત્યંત પહાડી મુલુક છે. જમીનનો લગભગ ૩ લાગ માટે પહાડોની હારો જે સાધારણ રીતે આશ્પસના પહાડોના નામથી બોલાય છે, તેનાથી રોકાયેલો છે. પહાડોના શિખરો સદા ખરડથી ઢંકાયેલા રહે છે, તથા શિયાલામાં હિમ અતિશય પડે છે; તેમજ પહાડોની દેડણુના ઓગાનમાં ઉઠાળો પણ ખૂબ ગરમ છે. એકંદર રીતે ધ્યાનમાં લેતાં સ્વિત્ઝર્લ્લાંડની હવા સાદું તથા સૂખકારક છે. જમીન ભાત ભાતની છે. કેટલીક જમિન તદ્દન ઉજડ છે, તેમ કેટલીક અતિશય ફળવંત પણ છે. અનાજ કરતાં લાકડાની પેદારા ઠીક છે. ઘેર ચારે ચારે અને પુત્રજ હોવાથી, ઘેરોની ઓછી સંખ્યાને પાળવા તથા ઉધારવાને ઘણું બની આવે છે. લંગ્લી જનવરો ઘણું કરીને આશ્પસ પર્વતપર મળે છે. અત્રે કસી કામ જોગ ધાનુની ખાણ કે નિપજ નથી. કારખાણાઓમાં—સેન્ટગાલ મધે સણ, રૂ, તથા ઉનના; જ્યુરિચ મધે રેશમનાં; અને જીનીવા તથા ન્યૂચેટલ મધે ધાત્રિયાળનાં છે. દર વર્ષે અહિંથી આસરે બે લાખ અને પચાસ હજાર ધાત્રિયાળો ખીજ દેશોખાતે મોકલવામાં આવે છે. અહિંનું બનાવેલું પનીર આખા યુરોપમાં વખણાય છે. લોકો કેળવણી પામેલા, અંચલ, ઉદ્યોગી, અને રીત-ભાતમાં સાદા માટે વખણાયેલા છે. આ લોકોએ પોતાના દેશના ખંચાવ માટે જહુકનો ખરચ રાખી લશ્કર રાખ્યું નથી; પણ ભ્યારેખી કામ પડે ત્યારે પોતેજ હથિયાર લઈ નિકળી પડે, એવી દરેકે પ્રથમથીજ તાલીમ લીધેલી હોય છે. પોતાના જતી છૂટાપણ, તથા પોતાના દેશનાં ખંચાવ માટે આ લોકો ઘણાજ ખંતી તથા સિપાઈખીરીના ખહુ સોખી છે. સન ૧૭૧૫

માં આશ્ચિયાના ૨૦ હજાર માણસના મોટાં અને લડાયક લશ્કર ઉપર માત્ર ૧૩૦૦) સ્વિસોએ પોતાના છૂટાપણા મોટે મોરગાર્ટન નામની જગ્યા ઉપર લડાઈ કરીને વાખવાખી બરેલી જીત મેળવી હતી. એવીજ એક ખીજ ક્રેતેહ એજ રાજ્યવાળા ઉપર સન ૧૩૮૬ માં સેમપેક નામની જગ્યા ઉપર મેળવી હતી. આ લોકોની રાજનીતિ એકસંપ પ્રજાસત્તાક છે. દરેક ભાગ યા જીલ્લા પોતાનો માહેલો કારેખાર ચલાવવા મોટે ગમે એવા ધારા બાંધવાની અને તે અમળમાં આણવાની આપ અપ્યત્યાર સત્તા ધરાવે છે; પણ ગરજ પડતે અરસપરસને જોઈતી મદદ કરવા દરેક જીલ્લા બંધાયેલો છે. ધર્મસંબંધી બાબતમાં ૩ ભાગ પ્રોટેસ્ટન્ટ પંથનો અને ૨ ભાગ રોમન કેથોલિક પંથનો છે.

ઈટાલી.

એમાં ૮ રાજ્યો અને તેના ૬૮ પ્રાંતો કરેલા છે.

૧—સાર્ડિનિયાનું.	૫—ટસ્કનીનું.
૨—લાંમબાર્ડિનું.	૬—પોપનું.
૩—પાર્માનું.	૭—નેપ્લસ તથા સિસિલીનું.
૪—મોરેતાનું.	૮—વેનિસિયાનું.

સુખ્ય રહેશે.

રોમ—ટૅપર નદીપર, પ્રાચીન કાળના રહેશે મધનું એક ધાતું નામકિત રહેર, તથા આખાં ઈટાલીની રાજધાની. પહેલ વહેલું એ ૬૦ સ. ૫૦ ૭૫૩ માં વસાવ્યું. રોમન કેથોલિક ખ્રિસ્તિઓ જોઈસલમથી એને દીન ધર્મને લગનું ખીજું રહેર ગણે છે. એ રહેર ઈસૂની પછે તેની ગાદીએ આવનાર પોપની આજ કંઈ સેંકડો વર્ષ થયાં રાજ-ગાદીનું સુખ્ય મઠક ગણાતું આવ્યું હતું. એમાં સંવધી વડા પોપ શિવાય ખીજા ૩૫૦૦ મોટા ધર્મગૂરુઓ રહેતા આવ્યા છે. એમાં મોટાં નાનાં

મળીને ૩૬૫ દેવળો છે; જેમાં સેન્ટપિટર નામે એક દેવળ છે, જેની મોટાઈ, કારીગરી, નક્સી કામ, તથા શોભાની બરબરકું દૂનિયામાં આને બીજી કદાચ એકે ન હશે. તેને બાંધતાં ૧૭૬ વર્ષની લાંબી મુદત, તથા ૨૦) કરોડ રૂપિયાના ખર્ચ લાગેલા કહેવાય છે. તેની લંબાઈ ૬૧૩ ફીટ, પહોલાઈ ૪૫૦ ફીટ, અને તેટલીજ ફીટ ઊંચાઈ છે. આ શહેરમાં પાંચ એકર જમીન રોકી લીધેલી એક રક્ષિ નાટ-કરાળા હતી, જેમાં ૮૦ હજાર જોનારાઓનો સમાસ થતો હતો. હવડાં આ શહેરમાં ૨ લાખ ૪૫ હજાર માણસની વસ્તી છે.

ફ્લારેન્સ—આની નદીપર, સમુદ્રથી ૫૦ મૈલ દૂર, આગળ ટસ્કનીના ભાગની, અને પછે સન ૧૮૬૪ થી તે ૧૮૭૦ સુધી આખી ઇટાલીના રાજ્યની રાજધાનીનું શહેર હતું. બધી રીતે એ એક રાજધાની લાયક શહેર છે. એમાં બાવળાં તથા દૂનિયાં વચ્ચે સર્વેથી સરસ કોતર કામનો તથા ચિત્રોનો ઘણો કિંમતી સંગ્રહ છે. નામાકિત ચિત્રારા માધકેજ એનજીલોની એ શહેર જન્મભૂમિ ગણાય છે. એમાં ૧ લાખ, ૨૦ હજાર માણસની વસ્તી છે.

ટ્યુરિન—યો નદીપર, સાઉનિયાના રાજનું રાજધાની શહેર, એમાં રેશ-મના કારખાણા અને એક વિદ્યાલય છે. એમાં ૧ લાખ, ૮૦ હજાર અને ૫)સો માણસની વસ્તી છે.

જનોઆ—ઉત્તર પશ્ચિમે જનોઆના આખાત ઉપર, આગળાં એજ નામનાં બળવાન પ્રજાસત્તાક રાજ્યનું રાજધાની શહેર હતું. એ એના આગળા ઘણા બહોળા વ્યાપાર માટે પ્રખ્યાત છે. આ શહેરમાં પ્રખ્યાત નાવિક કિસ્ટોકર કોલગ્ગસનો સન ૧૪૩૫ માં જન્મ થયો હતો.

મિલાન—આણેના નદીપર, લામબાર્ડેના ભાગની રાજધાની. એ શહે-રમાં દાખળ થવાને દસ દરવાજા છે. એમાં એક ધણુંજ જોવા બા-

યક ડોમો કેથીદ્રળ નામે દેવળછે; જે તમામ સફેદ સંગેમરમરના પથ-
રનું બાવેલું છે; અને તેની નક્સીનું કોતરકામ ઘણું તારીફ લાયક ગ-
ણાય છે. એ મધે ૪૫૦૦) ઘણાજ નાદર બાવળાં તથા એકશો મિ-
નારાઓ ગોઠવી ઘણુંજ મૂલ્યાંકિત બનાવ્યુંછે. પહેલા નેપોલિયન રાહા-
નશાહાતા વખતમાં અહીં એક ઘણી મહાબગીચ ત્રાટકરાળા બંધાઈછે,
જેમાં ૩૫ હજાર માણસો ઘણી સગવડથી બેસી રહેછે. એમાં મુખ્ય
કરીને રેરામના કારખાણા અને તેના બહોળો વ્યાપાર છે. આ રહેરમાં
૧ લાખ માણસની વસ્તી છે.

વેનિસ—આડિયાટિક સમુદ્રમાં ઘણાક ટાપૂઓ જોડી તે ઉપર વસાવ્યુંછે.
વ્યાપારનું એ મોટું બંદર છે. આગળ એ વેનિસિયાના વખણાયલાં
મજનસતોક રાખ્યું ઘણી સદી સૂધી પામતજ રહેર હતું. હાલમાં
એમાં ૧ લાખ, ૨૦ હજાર માણસની વસ્તી છે.

નેપ્લસ—અમર્ય સમુદ્રના કિનારાપર એજ નામના રાખ્યની રાજધાની.
દક્ષિણ ઈટાલીનું એ મુખ્ય બંદર છે. એમાં ૪ લાખ ૨૦ હજાર
માણસની વસ્તી છે. એની પૂર્વે ૧૦ મૈલ દૂર વિસુવ્યસ નામે જવા-
ળામૂખી પર્વત છે; જેની ઊંચાઈ ૪ હજાર ફીટની છે.

સાઈરાક્યુસ—એ એની આગળી મોટાઈમોટે પ્રખ્યાતછે. પહેલું ઈ. સ. ૦
પૂ. ૭૩૬ માં કારિનથિયન લોકે વસાવ્યું, તે પછે આથિનિયન લોકે
ઈ. સ. ૦ પૂ. ૪૧૪ માં એ ઉપર ઘેરા ઘાલ્યો, બાદ ઈ. સ. ૦ પૂ. ૨૧૨ માં રોમન લોકો તેના ઘણી થઈ પડ્યા. એ અદ્વિમિડસની
જન્મભૂમિ ગણાય છે.

પાડૂઆ—એમાં મોટી વિદ્યાલય છે.

પાર્મા—એ એજ નામની નદીપર, પાર્માના બાગની રાજધાની.

લેગ્હોર્ન—એ ડિજ નદીપર ઉત્તરે ઈટાલીનું વ્યાપારનું મુખ્ય બંદર છે.

પાલર્મો—સિસિલીના રાજ્યનું મુખ્ય શહેર, એમાં સારા વ્યાપાર છે. વસ્તી ૧ લાખ ૭૦ હજાર માણસની ગણાય છે.

મસીના—એ પણ એક મોટું, વસ્તીવાળું, તથા ધણું મોટાં અને સારાં ખારાનું શહેર છે.

વેરોના—ઈશાન કોણે એ ડિન્ નદીપર. એમાં મરમરના પથરની એક મહાભારત રામન નાટકશાળા હતી, જેમાં ૨૦ હજાર આસામી બેસી શકતાં.

બ્લોગના—ઉત્તરે રેનો નદીની પાસે, એમાં આખાં ઇટાલી વચ્ચે જૂનામાં જૂની વિદ્યાલય છે. વસ્તી ૮૦ હજાર માણસની છે.

પ્રિન્ડિસિ—એ ખંદર છે.

હરક્યૂલેનિયમ, અને પૉમ્પીઆઈ—એ બેઉ આગળા વખતનાં નામીયાં શહેરો; ૪૦ સં ૭૯ ના વર્ષમાં વિસૂવિયસ પહાડ ફાટ્યો ત્યારે પહેલું શહેર તેની રાખમાં, અને બીજું શહેર તેના લાવા નામના બળતા રસમાં દટાઈ ગયાં હતાં. ૪૦ સં ૧૭૧૩ માં એક કૂવો ખણતાં અકસમાત હરક્યૂલેનિયમ માલૂમ પડી આવ્યું, જે પરથી વધારે તપાસ અને ખોલ કરી આથી સન ૧૭૫૯ માં પૉમ્પીઆઈ શહેર પણ હાથ લાગ્યું.

કાગિલયારી—એ એક કિલ્લેખંધી કીલ્લું સાઉનિયાના ટાપૂનું રાજધાની શહેર છે. એમાં એક વિદ્યાલય છે.

પાઈસા—આનો નદીના મુખ પાસે. નામીયા ન્યોતિષશાસ્ત્રી ગાલિલિયોની જન્મભૂમિ. એમાં એક વિદ્યાલય છે. અત્રે એક ઝોંક ખાધેલા તદન મારખળ પથરનો ખાંધેલો મિનારો છે.

ખંદરના શહેરો.

જુનેઆ, લેગ્હોર્ન, ચિવિતાવેકક્યા, આનકોના, વેનિસ, નેપ્લિસ, અને પાલર્મો.

સાધારણ વિચાર.

ઈટાલીની લંબાઈ ઉત્તર પશ્ચિમ માંઝેટ બ્લાંનકથી તે દક્ષિણ પૂર્વ કેપ લ્યૂકા સુધી ૭૫૦ મૈલ, પહોળાઈ સવાયની કિનારીથી તે આફ્રિકા સમુદ્ર સુધી ૩૮૦ મૈલ, અને વિસ્તાર ૧ લાખ, ૨૦ હજાર ચોરસ મૈલ છે. વસ્તી ૨ કરોડ, ૧૯ લાખ, ને ૫૮ હજાર માણસની ગણાય છે.

ઈટાલીની હવા સૂકી, ગરમ, અને સુખકારક છે; એટલા સારું નિસ, જીનોઆ, લેગ્હોર્ન અને રોમ તરફ યુરોપના ધણા ભાગના કાઉલીઓ હવા ફેરફાર કરતા જાય છે. આ દેશમાં ગરમીની રીતમાં અને કોઈવાર વરસાદના દિવસોમાં એક જાતની જાહેરી ખોખાર જેને આપણે જંગલની તાપ કચીને ખોલીએ છે તે પશ્ચિમ તરફ ફૂટી નિકળે છે, ત્યારે ત્યાં ખરાબી થાય છે. નેપલસ તરફ ઉંઘાળાની ગરમી અતિશે છે; અને કોઈ કોઈવાર આફ્રિકા તરફથી એક જાતનો ખરાબ ગરમ પવન આ દેશની દક્ષિણ બહારી વાય છે ત્યારે પણ ધણી નુકસાની પહોંચે છે.

જમિન ધણી ફળવંત છે. ખુબ્બ કચીને ઉત્તર તરફની જમિન ધણીજ સારી રીતે ખેડવામાં આવી છે; જ્યાં ધણીજ જાતનો અનાજ, મેવો, રૂ, રેશમ, તથા દ્રાક્ષ વગેરેની નિપજ થાય છે. નેપલસવાળો ભાગ પોડા તથા મેંઢા મોટે, અને લાંબખડિનો તથા પાર્માનો ભાગ ચાલું-ખોરાકની પેદાશ મોટે પ્રમાણે છે. સંગેમરમરનો ધણી જિંચી જાતનો શેખાયમાન પથર આ દેશના ઉત્તર ભાગમાં બહુ મળે છે. સિસિલીના ભાગમાંથી એટલી ગંધક મળે છે કે આખા યુરોપને તે પૂરી પડે. એ ઉપરાંત કોઈ ખીજી જાતની ધાતુની પેદારા જાણવા જોગ નથી. કારખાણા કોઈ રીતે બહોળો ફેલાવો પામેલાં નથી; જે કંઈ છે તે ઉત્તર ભાગમાં છે, અને તેમાં ખુબ્બ રેશમનાં છે. એટલું જતાં આપાર સારું છે. નિકાસ માલમાં ખુબ્બકચીને દારૂ, તેલ, મેવો, તથા રેશમ છે. એકવાર મધ

જમાનામાં વેનિસ, જીનોવ્યા, ને પાર્ડિસા વ્યાપારને કીજે ધણા અગત્ય ધરાવતાં રહેશે હતાં; પણ વ્યારથી પોર્ટુગીઝ લોકોએ હિંદુસ્તાનમાં આવવાનો કેપ આંવ ગુડ હોપનો માર્ગ સોધી કહાડ્યો, ત્યારથી આ રહેશેના વ્યાપારની સ્થિતિમાં ફેરફાર થઈને આજે પડતી અવસ્થામાં આવી પડયાં છે. આ સુલૂક ધણા લાંબા વખતથી ધણા સારા હોજરે તથા કસમોને માટે જાણીતા છે. આ સુલૂકે ત્રિવિદ્યામાં, સંગીત વિદ્યામાં, કોતર કામના હોજરમાં તથા ખાંધકામ વિદ્યામાં પૂરી માહિતગારી મેળવી છે. હાલના ઈટાલિયનો સભ્ય, અંચલ, તથા સારા સોખીન લોકોએ; પણ આજસું, વહેમી, અને કીનાઓર આદમી પણ છે. એઓની વખત રાખવાની રીત કંઈકે જૂનીજ છે. સૂર્ય અસ્ત પાંખવા પછે અર્ધે કલાકેથી દિવસની સરખાત ગણે છે. આ લોકો રોમન કેઆથોલિક પંથના છે. એઓના જે જૂદાં જૂદાં રાખ્ય હતાં, અને તેમાંના કેટલાકો ઉપર આશ્રિઆ વાલો મુરખીગીગી ભાગવતો હતો, તેનો સન ૧૮૬૪ માં અંત લાવી, તે બધાં જૂદાં જૂદાં રાખ્યોનું એક મોટું અને એકંદર રાખ્ય થયું છે. અને સાર્ડિનિયાના ભાગના રાજ્ય વિકટર ઇમાન્યુઅલને આખાં ઇટાલીના એકંદર રાખ્યનો પાદરાહ ઠરાવ્યો છે. ઇટાલીના જૂદા જૂદા ભાગોને જૂલમ-ગારોની જૂલમીમાંથી છોડવનાર, તથા પાદરાહ વિકટર ઇમાન્યુઅલને આટલે માટે દરજ્જે મુકનાર કાંજીટ કાઉર જેવો તેનો પ્રધાન, તથા ગાલીયારડી જેવો તેને સૂરે સરદાર હતા.

તુર્કસ્થાન.

એમાં ૮ પ્રાંતો છે.

મુખ્ય શહેરો.

કાન્સ્ટાન્ટિનોપલ—આસફરસની સામુદ્ર ધૂનીપર પાયતજ શહેર છે. ઈ. સ. ૩૩૦ માં કાન્સ્ટન્ટાઇન ધી એટે વસાવ્યું હતું. સન ૧૪૫૩ સુધી

શ્રીક શહાનશાહાએને અસ્તક હતું; તેઓની પાસથી તુર્કી પાદશાહ મ-
હમદ ખાનએ જીતી લીધું હતું. યુરોપ મધે બહોળી વસ્તીવાળાં રાહે-
રામાં એ ત્રીજો રહેર છે. એમાં ૧૦ લાખ ૭૫ હજાર માણસની વસ્તી
છે. એ રહેરનો તથા તે મધેની મોટા ધૂમટો અને કળસો સાથની
મસજીદોનો રહેરની બહારથી બહુ બપકાદાર દેખાવ મારેછે; પણ
અંદર જઈ જોયું કે, ઘરાની કેંગાલીઅત, રસ્તા ગલીઓની ગંધીલાઈ,
અને લોકનું કુવડપણું નજરે પડેછે. એને ઇસ્તંબુલ કરીને પણ કહેછે.
આફ્રીયાનોપલ—મારિટ્ટા નદીપર મોટા વ્યાપારનું મઠક છે. એમાં આં-
મડાં કેળવવાના તથા રેરામી કપડ બનાવવાના કારખાણા છે. હાં
અફ્રીમનો પાક થાય છે; તથા ગૂલાબનું ઘણું સરસ અતર બનાવે છે.
એમાં ૧ લાખ, ૫૦ હજાર માણસની વસ્તી છે. સન ૧૩૬૬ થી
તે ૧૪૫૩ સુધી એ રાજધાની રહેર ગણાતું હતું.

બુચરેસ્ટ—એ રોમાન્યાના બાગની રાજધાની.

બિલગ્રેડ—એ સેવ અને ડાન્યૂબ નદીઓના સંગમ ઉપર એક મોટું,
મજબૂત, ને કિલ્લેમંધી કાંધેલું રહેર છે. એ સર્વિઆના બાગની
રાજધાની ગણાય છે.

સોલોનિકી—એ એજ નામના અખાત ઉપર વ્યાપારનું બંદર છે. એમાં
૬, રેરામ અને આમડાંના કારખાણા છે.

ગાલીપોલી—માર્મેરાના સમુદ્ર ઉપર તુર્કીના અરમારનું મુખ્ય મઠક છે.
તુર્કીઓ પહેલા સન ૧૩૫૫ માં હાં ઉતરયા હતા.

બંદરના રહેરો.

કાન્સ્ટાન્ટિનોપલ, સોલોનિકી, ગાલીપોલી, ઇનોસ, અને વાર્ના.

સાધારણ વિચાર.

તુર્કિસ્તાનની બંધાઈ આફ્રીયાટિક સમુદ્રથી તે કાન્સ્ટાન્ટિનોપલ સુધી
૫૦૦ મૈલ, પહેળાઈ ઓસની ઉત્તરથી તે ડાન્યૂબ નદી સુધી ૪૦૦ મૈલ,

અને વિસ્તાર ૨ લાખ ૪ હજાર ચોરસ મૈલ છે. કૂલે વસ્તી ૧ કરોડ, ૧૪ લાખ, અને ૪૦ હજાર માણસની ગણાય છે.

તુર્કસ્તાનનો દક્ષિણ ભાગ ધણાક પહાડોથી ભરેલો છે, પણ ઉત્તર તરફનો ભાગ ચોટાં મેદાનો તથા ફળવંત ખિણોથી ભરપૂર છે. જમિન ધણી ફળવંત છે. હવા સ્થેન તથા ધટાલી દેશો કરતાં વધારે સરદ છે; તો પણ ધણી ખૂરાછે. લોકો કોઈ ચીતે ખેતીના કામમાં કે વ્યાપાર વજનમાં આગળ વધતા નથી. મુખ્ય પેદારામાં અનાજ, લાકડું, અત્તર, મેવા, દ્રાક્ષનો દારૂ, કાફી, ચામડાં, મીઠું, તમાકુ, રેવંચીનો શીશ, અને ખીજા સૂગંધી શેષાઓની થાયછે. અત્રેના થોડા તથા વલદાર શિંગડાંના મેદાં ખડું વખણાય છે. કારખાણા જે કંઈ છે તે માત્ર ગાલીચા બનાવવાના, રેશમી કાપડના, ચામડાં કેળવવાના છે. રાખ્ય તરફથી સારો ખંદાખસ્ત નહીં, અને રાહાનરાહા (સૂલતાન) ની મરણ તેજ કાયદો તથા તેજ ઈનસાફ એટલે પછે લોકોને પોતાના જન માલનો કસો ભરેસો નહીં ત્યારે વ્યાપાર વણજ તથા ઉદ્યોગ ઉપર લોકોનું દિલ કેમ લાગે, અને તે આગળ તે શી ચીતે વધે. અહિં જેખી કંઈ હાલ વ્યાપાર છે તે ધણા ખરા પારકા દેશવાળાઓને હાય છે. કેળવણી તથા વિદ્યા હોનરમાં તુર્કીઓએ ધણો થોડો ભાગ લીધોછે. જે કંઈખી કેળવણી જેવું લેતા હોય તો તે એટલું જ કે પોતાનું ધર્મ પુસ્તક (કુરાન) વાંચી શકે. તેઓનો રાહાનરાહા જે સૂલતાનના એલકાબથી બોલાયછે તે જેમ દેશનો રાહાનરાહા છે તેમ મુન્ની મુસલમાનોનો ધર્મનો વડામાં વડો (ખલીફ) પણ ગણાયછે. એ લોકો પરેનાચર તથા લડવૈયા છે ખરા, પણ તે સાથે જનૂની, કંગાળ, અત્તાન, નિશ્ચોગી, ને ક્રીનાઓર છે; અને સારો દિવસ નવરા નકામા બેસી હુકો પુરયા કરેછે. તેઓમાં એકથી તે ચાર મૂંધી ખાયડી પર ખાયડી કરવાની છૂટ છે; પણ કોઈખી ગ્રહસ્થ ઓરતે પરપુરુષને તેણીનું મોઢો નહીં બતાવવું એવી શકત મનાઈ છે. અહીંના ધરા ધણાખરાં વગર

કામની પારીના તથા લાકડાં અને ઈંટ ચાતો કાદવથી ઘણી કંગાલ હાલ-
તમાં પાંધેલાં હોય છે. તુર્કસ્તાનમાં ડોઈ મોટું, સારું, અને શોભાયમાન
પાંધકામ કે ઈમારત જોવાં જોવાં ગણીએ તો તે સૂઝતાવનું જતાવ-
ખાણું છે. જેમાં લગભગ ૩ મેલના વિસ્તારની જમિન રાજી લીધી છે.
ખીજી જોવા લાયક ઈમારતમાં તેઓની સેન્ટ સોફીયાની માટી મસજીદ
છે, એ મસજીદવાળું મકાણું રાહતરાહા જસ્તિનિયને ૧ ઠી સદીમાં બંધા-
વેલું દેવળ હતું, તેને તુર્કીઓએ પોતાની મસજીદ બનાવી દીધી છે. તુર્કીઓ
મુસલમાન મુની પંથના છે.

ગ્રીસ અથવા યૂનાન.

એમાં ૩ ભાગ છે.

મુખ્ય શહેરો.

આથેન્સ—ઈજીનાના અખાત ઉપર સન ૧૮૩૦ થી રાજધાનીનું શહેર છે.

અસલ જમાનાના ઘણા પ્રખ્યાત શહેરો મધેનું એ એક ઘણું નામાન-
કિત શહેર છે. એ, સર્કેટિસ, પ્લેટો, પેરીકા, તથા ફિડિયાસ વગેરે મહા
વિદ્વાન ફિલસૂફીની જન્મભૂમિ છે.

નિસોલોંગી—પશ્ચિમે પેટ્રાસના અખાતપર, એમાં અંગ્રેજી સાહેર લૉર્ડ
ખાઈરેન સન ૧૮૨૪ માં મરણ પામ્યો હતો.

કોરિંથ—એજ નામની સંચોગી ભૂમિ પાસે; એકવાર એ મોટું અને મા-
તખર શહેર હતું.

નાપલિયા—એજ નામના અખાત ઉપર ૮૦૦ ફીટની ઊંચાઈએ મજબૂત
કિલ્લેબંધી કાંધેલું મોટું બંદર છે. એને ગ્રીસનું જીઆઈટર કરીને પણ કહે છે.

સાઈરા, અથવા **હર્મોપોલાઈઝ**—એજ નામના ટાપુઉપર, ગ્રીસના રાજ-
ધાની શહેર શિવાય એ ઘણું જ અગત્યનું શહેર છે; એમાં વ્યાપાર
પણ બહોળો છે.

કાર્ક—અયોનિયનતા ઠાપું આગળાં પ્રજ્ઞસત્તાક રાજનું રાજધાની રહેર હું. એમાં એક વિધાનય છે.

થિયસ—અસોપો નદીપર, ધણાજ પૂરાંણા જમાનાનું જાણીતું રહેર છે. ઈ સં ૫૦ ૧૫૪૬ માં એ કિનિયન કાડમસે વસાવ્યું હતું.

બંદરના રાહેરો.

સાઈરા, નાપલિયા, હાદ્રા, પેટ્રાસ, અને આથેન્સ.

સાધારણ વિચાર.

શ્રીસની લંબાઈ ઉત્તરથી તે દક્ષિણ સૂધી ૨૧૦ મૈલ, પહોળાઈ પૂર્વથી તે પશ્ચિણ સૂધી ૧૬૦ મૈલ, અને વિસ્તાર ૨૦૧૫૦ ચોરસ મૈલ છે. કુલે વસ્તી ૧૪ લાખ ૫૮ હજાર માણસની ગણાયછે.

શ્રીસ અથવા યુનાનનો મુલુક પહાડી અને વિસ્તારમાં ઘણો નાનોછે. હવા લગાડ ગરમ તોપણ સૂખકારક છે. શિયાળો ધણા થોડા વખતનો અને પરકુ તો કંઈ જવલેજ જોવામાં આવેછે. વર્ષનો મોટો ભાગ આસમાન સાફ અને વગર વાદળાં ખૂડલીનું ખોલું રહેછે. આ દેશ જે જગાએ છે તે વ્યાપાર વણજ ચલાવવાને ઘણીજ અનુકુલ છે. મુખ્ય નિપજ ઘણીખરી યુરોપના દક્ષિણ દેશો પ્રમાણે છે. અનાજ, તેલ, મધ, દ્રાક્ષનો દારૂ, રૂ, ઉત્ત, રેશમ, ચોખ્ખા અને મેવો તો અતિરાય થાયછે. કારખાણા કંઈ જાણવા જણાવવા જોગ છે નહીં.

એકવાર મોટા દમામ, સારી વસ્તી, તથા પૂરિ ક્રીટ પામિયું આ દેશ, તે માસિડોનિયન, રોમન, તથા તુર્કીઓના અનુક્રમે સપાટામાં આવ્યાથી, આજે તે સઘણું એઈદેઈને એક ગરીબરી હાલતમાં આવી પડયુંછે; પણ જગે જગેએ હજીરખી તેની આમળા વખતના વિદ્યા હોલરની બાકી રહેલી મહાભારત નિશાનો, તેની ખીસમાર હાલતમાંખી ચોતાની આગળી મોટાઈની સાળેલી આવેછે. ખરેખર તેની દરેક પગલાં બર જમિન

કીર્તિને લાયક છે. આ લોકોએ છેલ્લાં ૩૪૦ વર્ષ સુધી તુર્કીઓના જુલમ અને જાસ્તી એક બંધીવાન મુઆફક ખમી, અંતે સન ૧૮૨૧ માં ઘણી બહાદુરીથી તુર્કીઓની સામે લડાઈ ઉઠાવી, જેમાં તેઓને એટ પ્રિટન, ફ્રાન્સ, અને રશિયા એઓએ મદદ તથા આસરે આપ્યાં, અને અંતે સન ૧૮૨૬ માં તેઓને તુર્કીના જુલમમાંથી છોડવી આપ અપત્યાર કરીને તેઓએ પોતાની નગેહબાની હેઠળ સ્વતંત્ર રાજ સ્થાપી આપું, હવડાં એમાં બ્યેર્જ પહેલાને નામે ડેન્માર્કનો શાહનદો ઉવિલિયમ (આપણી પ્રિન્સેસ ઓવ વેલ્સનો ભાઈ) રાજ તરીકે રાજગાદીએ બેઠો છે, શ્રીદે પ્રિસ્તિ શ્રીકચર્ય પંથના છે.

અયેનિયનના ટાપૂઓ જે સન ૧૮૧૫ થી એટપ્રિટનના આસરે હેઠળ હતાં તે સન ૧૮૧૪ થી શ્રીસના રાખ્યને હવાલે કર્યાં છે.

